

**Diagnoza sytuacji
społeczno-gospodarczej
rolnictwa, obszarów wiejskich
i przetwórstwa województwa
kujawsko-pomorskiego**



Minikowo – Bydgoszcz
2017 – 2019



**KUJAWSKO-POMORSKI
OŚRODEK DORADZTWA ROLNICZEGO
w Minikowie**

Podsumowanie prac zespołu analizującego szanse i zagrożenia
oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich
na terenie województwa kujawsko-pomorskiego

Wydawca:

Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Minikowie
89-122 Minikowo
tel. 52 386 72 14, e-mail: sekretariat@kpodr.pl

Zespół redakcyjny:

Waldemar Janiak
Ryszard Kamiński
Zenon Lewandowski
Tadeusz Sobczyński

Opracowanie graficzne, skład komputerowy:

Jarosław Domiński
Marzena Zwiewka

ISBN 978-83-65181-58-9

Minikowo-Bydgoszcz, 2017-2019

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej
rolnictwa, obszarów wiejskich
i przetwórstwa województwa
kujawsko-pomorskiego



Opracowanie: Zespół Wojewódzki analizujący szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich
na terenie województwa kujawsko-pomorskiego powołany
Zarządzeniem Wojewody Kujawsko-Pomorskiego nr 162/2017 z 9 czerwca 2017 roku

prof. dr hab. inż. Marek Adamski	Dziekan Wydział Hodowli i Biologii Zwierząt, Uniwersytet Techniczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy
Jan Biegiewski	Prezes Kujawsko-Pomorskiego Związku Hodowców i Producentów Trzody Chlewnej w Bydgoszczy
Seweryn Borkowski	Prezes Zarządu Kujawskiej Fabryki Maszyn Rolniczych Sp. z o. o. KRUKOWIAK w Brześciu Kujawskim
Leszek Chmielnicki	Prezes Zarządu, Przedsiębiorstwo Nasienne Rolnas Sp. z o.o. w Bydgoszczy
Wojciech Chwilczyński	Zastępca Dyrektora Biura Kujawsko-Pomorskiej Izby Rolniczej w Przysieku
Wiesław Czarnecki	Dyrektor Departamentu Rolnictwa i Geodezji, Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu
Piotr Depta	Prezydent (do 2019 r.) Kujawsko-Pomorskiego Związku Hodowców Bydła w Minikowie
prof. dr hab. inż. Jacek Długosz	Dziekan Wydziału Rolnictwa i Biotechnologii, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy
Henryk Dorawa	Prezes Zarządu CYKORIA S.A. w Wierzchosławicach
Wiesław Drewnowski	Prezes Zarządu Stacji Hodowli i Unasienniania Zwierząt Sp. z o.o. w Bydgoszczy
Marek Duszyński	Przewodniczący Związku Zawodowego Rolnictwa „Samoobrona”
Mariusz Falgowski	Prezes Zarządu Kujawskiej Spółdzielni Mleczarskiej we Włocławku
Wiesława Gierańczyk	Dyrektor Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy
Iwona Gilewicz	Zastępca Dyrektora Wydziału Infrastruktury i Rolnictwa Kujawsko-Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy
Stanisław Gliszczyński	Burmistrz Koronowa (do 2018 r.), Konwent Burmistrzów Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Elwira Jutrowska	Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Bydgoszczy
Jolanta Sobeca	Dyrektor Kujawsko-Pomorskiego Oddziału Regionalnego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Toruniu
Ryszard Kamiński	Dyrektor Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Minikowie
Marek Klimkiewicz	Wójt Gminy Boniewo, Konwent Wójtów Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Marek Klonecki	Kujawsko-Pomorskie Stowarzyszenie Producentów Ekologicznych EKOŁAN w Pokrzydowie
dr hab. prof. UMK Wojciech Knieć	Przewodniczący Rady Instytutu Zakład Socjologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Franciszek Koszowski	Starosta Świecki (do 2018 r.), Konwent Powiatów Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Tadeusz Krakówka	Przewodniczący Zarządu Związku Spółek Wodnych w Toruniu
Kornelia Leszczyńska-Deja	p.o. Zastępcy Regionalnego Konserwatora Przyrody, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Bydgoszczy
Hanna Łowicka	Dyrektor Związku Pracodawców-Dzierżawców i Właścicieli Rolnych w Bydgoszczy
Waldemar Michalak	Członek Zarządu Krajowego Zrzeszenia Producentów Rzepaku i Roślin Białkowych w Warszawie
Tomasz Michalik	Prezes Zarządu Vitroflora Grupa Producentów Sp. z o.o. w Trzęsaczu
Wojciech Mojzesowicz	Przewodniczący Rady Społecznej Doradztwa Rolniczego działającej przy KPODR w Minikowie Prezes Zarządu Stowarzyszenia Kujawsko-Pomorskiego Centrum Rolniczego we Wtelnie
Jacek Paul	Prezes Pomorsko-Kujawskiego Związku Pszczelarzy w Bydgoszczy
Józef Paweł	Wiceprezes Zarządu Okręgowego Związku Plantatorów Buraka Cukrowego w Bydgoszczy
Paweł Pączka	Prezes Zarządu Grupy Producentów Owoców GALSTER Sp. z o.o. w Wierzchucicach
Dariusz Pliszka	Zastępca Wojewódzkiego Inspektora, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Roślin i Nasiennictwa w Bydgoszczy
Katarzyna Podlaska-Krzywiec	Kierownik Zespołu Analiz i Studiów, Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku
dr hab. prof. UMK Roman Rudnicki	Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Elżbieta Siemiątkowska	Dyrektor Departamentu Rozwoju Obszarów Wiejskich Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu
Henryk Sobczak	Prezes Zarządu Wojewódzkiego Związku Rolników, Kólek i Organizacji Rolniczych w Bydgoszczy
Jacek Soborski	Prezes Kujawsko-Pomorskiego Związku Hodowców Koni w Bydgoszczy
Dorota Stanek	Przewodnicząca Prezydium Sieci Lokalnych Grup Działania Stowarzyszenie „Partnerstwo dla Krajny i Pałuk” w Nakle nad Notecią
Piotr Sykut	Prezes Gospodarstwa Rybackiego Hodowli Karpia w Ślesinie
Andrzej Sypka	Zastępca Dyrektora Departamentu Surowcowego Krajowej Spółki Cukrowej S.A. – Polski Cukier
Marek Szczygielski	Doradca Dyrektora Generalnego Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa
Waldemar Sznajdrowski	Prezes Zarządu Zakładów Mięsnych Niewieścina Sp. z o.o. w Niewieściniu
Eugeniusz Taraska	Prezes Przedsiębiorstwa Wielobranżowego Lechpol Sp. z o.o. w Szubinie
Janusz Walczak	Przewodniczący Rady Wojewódzkiej Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność”
Małgorzata Walter	Dyrektor Departamentu Środowiska Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu
Roman Wiśniewski	Prezes Kujawsko-Pomorskiego Zrzeszenia Hodowców Drobiu i Producentów Jaj w Lubiczu Górnym



WOJEWODA KUJAWSKO-POMORSKI
MIKOŁAJ BOGDANOWICZ

Szanowni Państwo ! Drodzy Czytelnicy,

rozwój społeczno-gospodarczy kraju, w którym uczestniczymy w bardziej lub mniej bezpośredni sposób, wymaga nieustannego aktualizowania wiedzy i analizowania uwarunkowań ekonomiczno-społecznych w najważniejszych dziedzinach życia.

Taka rzetelna analiza pozwala trafnie definiować najważniejsze zamierzenia i wyznaczać zadania, jakie stoją przed nami, zwłaszcza w odniesieniu do kolejnej perspektywy finansowej Unii Europejskiej po 2020 roku.

Dlatego z satysfakcją przyjąłem inicjatywę Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi Jana Krzysztofa Ardanowskiego, która zaowocowała publikacją „Diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, obszarów wiejskich i przetwórstwa województwa kujawsko-pomorskiego”.

Otrzymaliśmy fachowe i niezwykle wartościowe opracowanie strategicznego obszaru gospodarki, jakim jest dla województwa kujawsko-pomorskiego rolnictwo. Nasi przedsiębiorcy i rolnicy tradycyjnie już należą do najlepszych w kraju, dlatego doskonale zdają sobie sprawę, jak wiele zależy od szukania różnych możliwości rozwoju i wprowadzania innowacyjnych rozwiązań.

Serdecznie zachęcam do zapoznania się z obszernym i jednocześnie wnikliwym studium. Jestem przekonany, że jest to niezbędny punkt wyjścia i podstawa do dalszej – wspólnej – pracy na rzecz wzrostu efektywności produkcji rolnej i poprawy życia na obszarach wiejskich Kujaw i Pomorza.

Z wyrazami szacunku

Mikołaj Bogdanowicz

Wprowadzenie

Opracowanie powstało z inicjatywy Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, przy wsparciu i życzliwej pomocy Wojewody Kujawsko-Pomorskiego, jako element regionalny jednego z etapów wprowadzania nowego otwarcia w polityce rozwoju społeczno-gospodarczego kraju i równocześnie jako część uzupełniająca diagnozę do aktualizowanej Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa. Ocena sytuacji wsi i rolnictwa może też być pomocna w procesie ustalania najpilniejszych celów i instrumentów wsparcia na okres kolejnej perspektywy finansowej Unii Europejskiej po 2020 roku.

Obszary wiejskie, co do zasady, zostały w opracowaniu wyodrębnione według podziału terytorialnego, czyli są nimi tereny oprócz obszarów w granicach miast. Jednak, ze względu na małą ilość danych dostępnych w takim podziale, nader często opisy sytuacji i procesów opierają się na ukazywaniu informacji w przekroju powiatów ziemskich oraz gmin wiejskich i miejsko-wiejskich. W celu ograniczenia rozległości opracowania starano się unikać korzystania z danych ilustrujących sytuację w podregionach, jak również w sektorach własnościowych rolnictwa, które jest najczęściej charakteryzowane wielkościami dla rolnictwa ogółem. Myślą wiodącą w pracach Zespołu było ukazanie demografii, stanu gospodarki, warunków życia i działalności na obszarach wiejskich oraz struktury rolnictwa w poszczególnych powiatach regionu kujawsko-pomorskiego, ze względu na dotkliwy niedostatek tych, na końcu wymienionych danych. Dla skutecznej interwencji na obszarach wiejskich ważne jest rozpoznanie sytuacji na jak najniższym szczeblu podziału terytorialnego, jednak z uwagi na rozległość materiału, oceny na poziomie gmin zostały przytoczone tylko w nielicznych przypadkach.

Zasugerowany plan dokumentu został nieco zmodyfikowany, zwłaszcza pominięto instytucjonalne otoczenie rolnictwa, organizacje rolników i przemysł środków produkcji, na rzecz zebrania w jednym tekście szerszego zasobu pozostałych danych o obszarach wiejskich i rolnictwie w regionie.

Zespół redakcyjny

Województwo kujawsko-pomorskie,

pod względem liczby ludności i powierzchni, jest nieco mniejsze od średniego województwa w Polsce. Powierzchnia to prawie 18 tys. km², a liczba mieszkańców to 2084 tysiące osób. Wiele wskaźników ilustrujących rozwój społeczno-gospodarczy lokuje województwo w środkowej części dolnej połowy tabeli województw w kraju. Jedną z kilku dziedzin gospodarki pozytywnie wyróżniających województwo jest rolnictwo i produkcja żywności.

W latach 2005-2016 **udział województwa kujawsko-pomorskiego w tworzeniu produktu krajowego brutto** zmalał z 4,7 do 4,4%, a wartość PKB na jednego mieszkańca w bieżącej dekadzie osiąga około 82% poziomu krajowego. Wskazuje to na istotne ograniczenia rozwojowe występujące w gospodarce regionu, do których należy zaliczyć szybko pogarszającą się w minionych kilku latach sytuację demograficzną, niskie wskaźniki przedsiębiorczości i względną na tle kraju słabość firm. W strukturze gospodarki regionu rolnictwo ma nieco większy udział niż średnio w Polsce. Zależnie od roku, wyrażony wkładem w tworzenie PKB określany jest na 3-4%, a według wartości dodanej brutto na 6-7%.

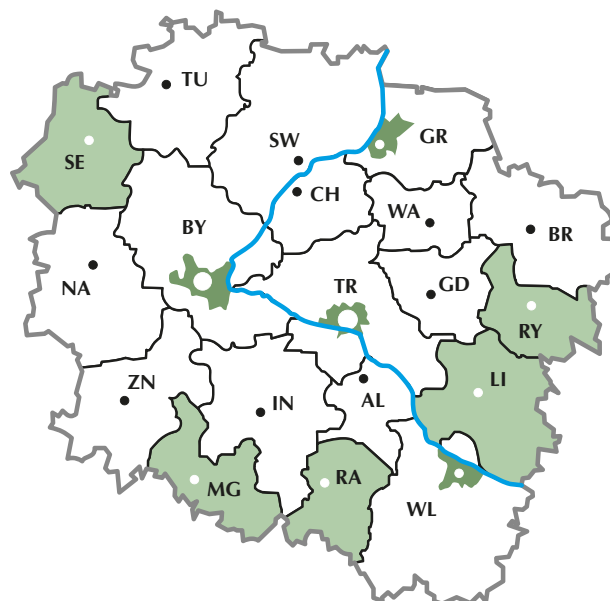
Sytuacja społeczno-gospodarcza obszarów wiejskich

Wyodrębniane terytorialnie **obszary wiejskie** zajmują w województwie kujawsko-pomorskim przeszło 17 tysięcy kilometrów kwadratowych (ponad 95% powierzchni, czyli procentowo więcej niż w Polsce), które zamieszkuje prawie 848 tys. osób. 3581 miejscowości wiejskich wchodzi w skład 2287 sołectw zorganizowanych w 92 gminy wiejskie i 35 gmin miejsko-wiejskich tworzących 19 powiatów ziemskich. Zarówno powiaty, jak i gminy są znacznie zróżnicowane. Jednostki gminne w zachodniej części województwa są większe i przeważnie silniejsze ekonomicznie.

Zasoby użytków rolnych w regionie zostały zdominowane przez grunty orne. Duże powierzchnie gruntów rolnych występują w powiatach inowrocławskim, włocławskim, świeckim, nakielskim oraz żnińskim. Największa dominacja użytków rolnych nad innymi formami wykorzystania przestrzeni ma miejsce w powiatach z niewielkim zalesieniem – np. radziejowskim, chełmińskim, mogileńskim czy aleksandrowskim.

Od kilku lat **liczba ludności** województwa maleje, głównie w miastach, a na obszarach wiejskich rośnie. Średnia gęstość zaludnienia terenów wiejskich wynosi 49 osób na jeden kilometr kwadratowy. Zwiększanie zaludnienia na obszarach wiejskich zachodzi punktowo. Następuje przede wszystkim w procesie nasilonego przeprowadzania się mieszkańców miast na pobliskie tereny i dotyczy głównie obrzeży Bydgoszczy i Torunia oraz kilku miast powiatowych. Na pozostałych obszarach wiejskich postępuje depopulacja.

Powiaty wyróżniające się zmniejszeniem liczby mieszkańców wsi w latach 2006-2016



Źródło: „Województwo Kujawsko-Pomorskie 2017 r. – podregiony, powiaty, gminy” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

W minionych kilku latach **liczba ludności najbardziej zmalała** na obszarach wiejskich powiatów: radziejowskiego, mogileńskiego, sępoleńskiego, lipnowskiego i rypińskiego. Najniższy przyrost naturalny występuje w powiatach: aleksandrowskim, inowrocławskim, radziejowskim oraz włocławskim. W 2017 roku spadek współczynnika urodzeń nastąpił we wszystkich gminach powiatu radziejowskiego oraz w powiecie toruńskim (4 gminy), włocławskim (4), brodnickim (3), bydgoskim (3), grudziądzkim (3), świeckim (3) i tucholskim (3 gminy). W kilku innych powiatach zmniejszenie urodzeń dotyczyło pojedynczych gmin.

Saldo migracji wewnętrznej i zagranicznej na pobyt stały w powiatach ziemskich województwa kujawsko-pomorskiego w 2016 r.



Źródło: „Województwo Kujawsko-Pomorskie 2017 r. – podregiony, powiaty, gminy” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

Duży udział w wyludnianiu obszarów wiejskich ma **migracja**, chociaż region nie należy do najbardziej zagrożonych migracją zagraniczną. W 2016 roku ujemne saldo migracji wewnętrznej i zagranicznej na pobyt stały wystąpiło w 13. powiatach ziemskich. Na obszarze wiejskim przede wszystkim w powiatach lipnowskim, radziejowskim, rypińskim, sępoleńskim, nakielskim, mogileńskim, grudziądzkim i włocławskim. Dodatkowo saldo migracji wewnętrznej i zagranicznej na pobyt stały odnotowano tylko na obszarach wiejskich czterech powiatów położonych centralnie, nad Wisłą i sąsiadujących ze sobą: bydgoskiego, toruńskiego, chełmińskiego i aleksandrowskiego.

Gminy z prognozowanym spadkiem liczby ludności powyżej 5 procent w 2030 r. w porównaniu ze stanem w 2016 r.



Źródło: „Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030 r. (opracowanie eksperymentalne)” – Główny Urząd Statystyczny

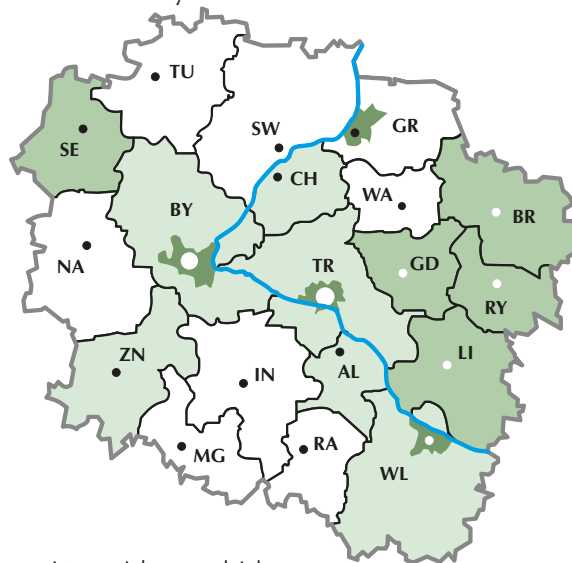
W **prognozie demograficznej** do 2030 roku Główny Urząd Statystyczny wskazuje na duże prawdopodobieństwo zmniejszenia liczby mieszkańców o więcej niż 5% w wielu gminach regionu, a w niektórych nawet o ponad 10%. Do gmin najbardziej podatnych na depopulację zaliczono Lubraniec, Lubień Kujawski i Kowal (wieś) w powiecie włocławskim; Łasin i Świecie nad Osą w powiecie grudziądzkim; Książki i Płużnicę w powiecie wąbrzeskim oraz Chrostkowo w powiecie lipnowskim. W 2017 roku, w większości gmin wiejskich poprawił się współczynnik urodzeń, co może doprowadzić do zmiany prognoz demograficznych.

Najtrudniejsza **sytuacja demograficzna** występuje w gminach południowych powiatów włocławskiego i radziejowskiego, w których obok dużego ubytku mieszkańców, małego udziału dzieci i wysokiego odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym występuje znaczna migracja wewnętrzna, co wraz z jednostronnym, rolniczym charakterem gospodarki ogranicza możliwości rozwoju na obszarach wiejskich. Kryzys demograficzny na tym terenie wydaje się rozszerzać obejmując też część obszaru w powiatach aleksandrowskim, inowrocławskim i mogileńskim.

Współczynnik obciążenia demograficznego

określający proporcję liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym jest dla obszarów wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim niższy niż średni dla obszarów wiejskich w kraju. W 2016 roku wynosił 57,6 wobec 59,0 osób na wsi w Polsce. Jednak przewaga na korzyść sytuacji w regionie małe co oznacza, iż tempo zwiększania się obciążenia demograficznego na terenach wiejskich województwa jest szybsze niż w niektórych regionach w kraju.

Zróżnicowanie obszarów wiejskich pod względem poziomu wykształcenia mieszkańców



- – powiaty z większym udziałem mieszkańców wsi z wykształceniem wyższym i średnim
- – powiaty z mniejszym udziałem mieszkańców wsi z wykształceniem wyższym i średnim

Źródło: „NSP 2011 r. Ludność w województwie kujawsko-pomorskim. Stan i struktura demograficzno-społeczna.” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

Poziom wykształcenia mieszkańców wsi w województwie kujawsko-pomorskim jest niższy od poziomu, jaki posiadają mieszkańcy obszarów wiejskich w kraju. Większym udziałem osób z wykształceniem wyższym, średnim i policealnym wyróżniają się powiaty przyległe do większych miast bydgoski, toruński, aleksandrowski, włocławski oraz powiat żniński. Powiaty z dużym udziałem mieszkańców wsi z wykształceniem na poziomie zasadniczym zawodowym, gimnazjalnym i podstawowym występują głównie we wschodniej części województwa – lipnowski, rypiński, brodnicki, golubsko-dobrzyński oraz w części północno-wschodniej – powiat sępoleński.

Nieco lepiej od wykształcenia ogólnego przedstawia się **przygotowanie zawodowe rolników**. Niższy niż przeciętnie w Polsce jest odsetek osób kierujących gospodarstwami, które nie posiadają wykształcenia rolniczego lub przygotowania zawodowego, chociaż sytuacja w tym względzie ulega pogorszeniu.

Przeważającym wykształceniem zawodowym wśród osób gospodarujących w rolnictwie regionu jest wykształcenie na poziomie zasadniczym.

Cechą charakterystyczną **gospodarstw domowych** w regionie jest ciągle duży udział rodzin, dla których głównym źródłem utrzymania jest dochód z indywidualnego gospodarstwa rolnego. Przeciętny dochód rozporządzalny na osobę (ustalony dla całego województwa) stanowił w 2016 r. 88,8% poziomu tego wskaźnika ustalonego dla Polski.

Województwo należy do regionów o najniższym poziomie **kapitału społecznego**. Brak rozwiniętego kapitału społecznego bazującego na wzajemnym zaufaniu i gotowości do samoorganizacji jest i może pozostać w przyszłości jedną z barier rozwoju społeczno-gospodarczego regionu. Ważna jest kontynuacja wsparcia udzielanego oddolnie tworzonym organizacjom społecznym. Województwo jako jedno z dwóch w Polsce realizuje działanie LEADER w formacie wielofunduszowym Rozwoju Kierowanego Przez Lokalną Społeczność, co winno w przyszłości zaowocować wsparciem dla nowych inicjatyw oddolnych na wsi. Rozwój kapitału społecznego powinien w przyszłości bazować również na wykorzystaniu potencjału podmiotów ekonomii społecznej i organizacji pozarządowych, które mogą podejmować się aktywności gospodarczej szczególnie w dziedzinach opieki społecznej lub usług na terenach marginalizowanych (potrzebna jest dodatkowo kontynuacja wsparcia Ośrodków Wspierania Ekonomii Społecznej).

Syntetyczny **wskaźnik kapitału ludzkiego** ustalany dla powiatów ziemskich województwa kujawsko-pomorskiego najwyższy poziom osiąga w powiecie bydgoskim, a najniższy w powiatach: lipnowskim, radziejowskim, rypińskim, sępoleńskim oraz włocławskim.

Współczynnik aktywności zawodowej w IV kwartale 2016 r.

	wojew.	miasto	wieś
ogółem	54,6	53,2	56,7
mężczyźni	64,1	62,2	66,9
kobiety	45,9	45,4	46,7

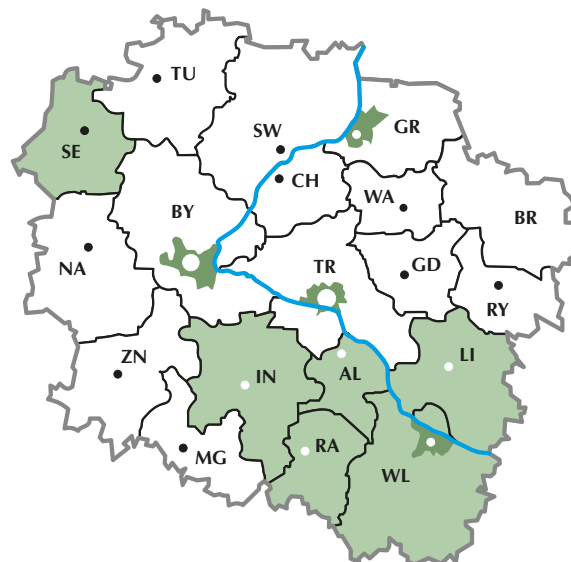
Stopa bezrobocia w IV kwartale 2016 r. (wg BAEL)

	wojew.	miasto	wieś
ogółem	7,0	7,5	6,3
mężczyźni	7,0	9,0	4,5
kobiety	7,0	5,8	8,9

W 2016 roku **liczba pracujących osób** wyniosła w województwie kujawsko-pomorskim 723 tysiące, z czego 572,7 tys., czyli 79,2% pracowało w sektorze prywatnym. W zakresie odsetka pracujących wyróżniają się powiaty brodnicki i golubsko-dobrzyński osiągające wskaźnik zatrudnienia powyżej 290 osób na 1000 ludności. W dwóch powiatach – radziejowskim i włocławskim – pracujący w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie stanowią ponad połowę ogółu pracujących.

Bezrobocie w regionie maleje, co nie zmienia faktu, że nadal pozostaje jednym z najwyższych w Polsce. Stopa bezrobocia rejestrowanego wynosiła: w 2005 r. 22,3%; w 2010 r. 17,0%; w 2015 r. 13,2%; w 2016 r. 12,0%; w 2017 r. (grudzień) 10,0%. Liczba mieszkańców wsi zarejestrowanych jako bezrobotni wynosiła w ostatnim dniu 2017 roku 40,7 tys. i była o ok. 7,9 tys. osób niższa w porównaniu ze stanem na koniec 2016 roku.

Powiaty ziemskie wyróżniające się w grudniu 2017 r. najwyższą stopą bezrobocia rejestrowanego



Źródło: „Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa kujawsko-pomorskiego – grudzień 2017 r.” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

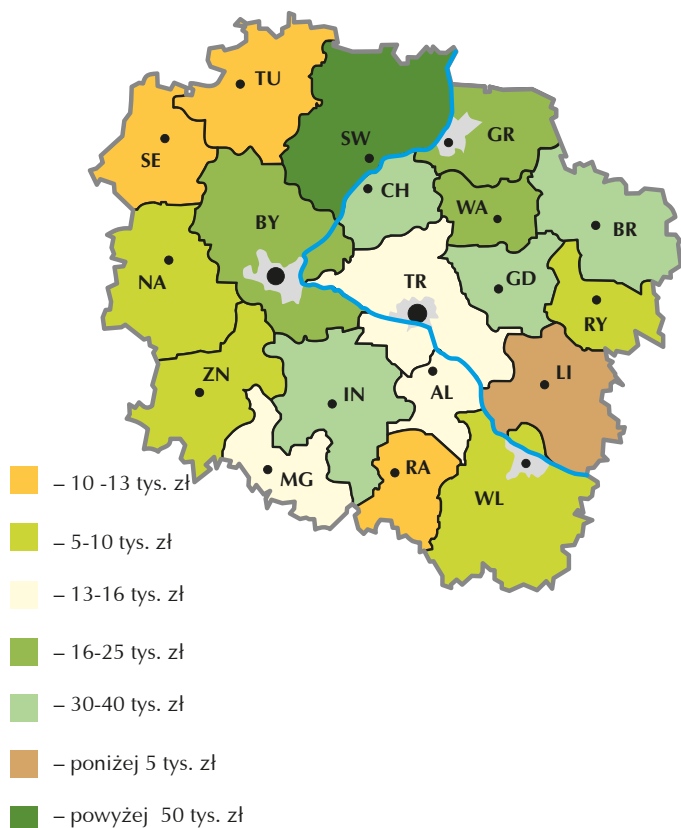
Spośród powiatów ziemskich najwyższa **stopa bezrobocia rejestrowanego** na koniec 2017 roku występowała w powiatach (w kolejności): włocławskim, radziejowskim, lipnowskim, sępoleńskim, inowrocławskim i Aleksandrowskim. Największa liczba osób mieszkańców na wsi, pozostających bez pracy występowała w tym czasie w powiecie włocławskim, w którym zła sytuacja na rynku pracy utrzymuje się od dawna. Bezrobocie na obszarach wiejskich w 2017 r. w największym stopniu zmalało w powiatach żnińskim i lipnowskim o prawie jedną czwartą. Najmniejsza poprawa nastąpiła w powiatach toruńskim i chełmińskim, gdzie bezrobocie wśród mieszkańców wsi zmniejszyło się tylko o około 10%.

Ze strukturą obszarową gospodarstw związane jest **zjawisko bezrobocia ukrytego** w rolnictwie. Oceny zamieszczone w opracowaniu wskazują, że rolnictwo

województwa posiada potencjał do zapewnienia pełnoetatowych miejsc pracy dla około jednej trzeciej osób pracujących w nim obecnie.

Mimo wzrostu liczby **podmiotów gospodarczych** zarejestrowanych w województwie, ich udział w liczbie podmiotów zarejestrowanych w kraju sukcesywnie maleje. Tempo przyrostu podmiotów na obszarach wiejskich jest nieco szybsze niż w miastach.

Wartość produkcji sprzedanej przemysłu przypadająca w 2016 r. na mieszkańca powiatu ziemskiego

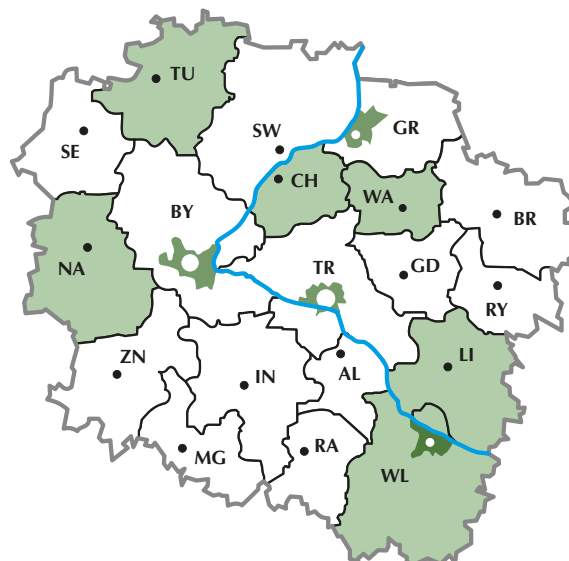


Źródło: „Województwo Kujawsko-Pomorskie 2017 r. – podregiony, powiaty, gminy” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

Udział przemysłu w gospodarce powiatów oceniany poprzez wartość produkcji sprzedanej przypadającą na jednego mieszkańca wskazuje na powiat świecki (ponad 56 tys. zł), jako najbardziej uprzemysłowiony. Dużą wartość sprzedaży wyrobów przemysłu odnotowano w 2016 roku także w powiatach golubsko-dobrzyńskim, inowrocławskim i brodnickim (pow. 30 tys. zł). Najniższą wartość wskaźnika ustalono dla powiatu lipnowskiego (4 tys. zł na mieszkańca). W grupie z niewielkim poziomem wartości sprzedaży (do 10 tys. zł) znalazły się też powiaty: nakielski, żniński i włocławski ziemski. Nieco większą wartość produkcji przemysłowej (10 tys. zł – 13 tys. zł na mieszkańca) odnotowano w powiatach sępoleńskim, tucholskim i radziejowskim.

Województwo kujawsko-pomorskie plasuje się na 12. miejscu w kraju pod względem poziomu innowacyjności przedsiębiorstw przemysłowych oraz na 10. miejscu w kraju pod względem innowacyjności przedsiębiorstw sektora usług.

Powiaty ziemskie wyróżniające się w 2016 r. niskim wskaźnikiem przedsiębiorczości



Źródło: Baza Danych Lokalnych – Główny Urząd Statystyczny

Rozwój gospodarczy mierzony przyrostem liczby podmiotów gospodarki narodowej jest w województwie kujawsko-pomorskim wolniejszy niż przeciętnie w kraju. Wskaźnik przedsiębiorczości uzyskuje najwyższy poziom w powiatach (ziemskich): bydgoskim, toruńskim, inowrocławskim i aleksandrowskim. Najmniej przedsiębiorczy są mieszkańcy w powiatach włocławskim, chełmińskim, wąbrzeskim, tucholskim, lipnowskim i nakielskim. Wynagrodzenie w sektorze publicznym jest w województwie kujawsko-pomorskim znacznie wyższe niż w sektorze prywatnym, co świadczy między innymi o słabej kondycji przedsiębiorstw.

Powiaty ziemskie wyróżniające się w 2016 r. niskim i wysokim poziomem miesięcznego wynagrodzenia brutto



Źródło: „Województwo Kujawsko-Pomorskie 2017 r. – podregiony, powiaty, gminy” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

Przeciętne miesięczne **wynagrodzenie brutto** stanowiło w 2016 roku

85,6% średniego wynagrodzenia w kraju.

Relatywnie wysoki poziom (powyżej 3500 zł) odnotowano w powiatach ziemskich: golubsko-dobrzyńskim, bydgoskim, świeckim i grudziądzkim. Na przeciwnym krańcu zestawienia występują powiaty: lipnowski, żniński, tucholski, aleksandrowski i radziejowski, w których wynagrodzenia nie przekraczało 3200 zł. Najniższe, średnie dla powiatu, miesięczne wynagrodzenie brutto wynosiło w 2016 r. 3056 zł (pow. lipnowski), a najwyższe 3576 zł (powiat golubsko-dobrzyński).

Powiaty z niskim i wysokim odsetkiem mieszkańców korzystających w 2016 r. ze świadczeń opieki społecznej według kryterium dochodowego



Źródło: na podstawie danych Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Toruniu

Zmniejsza się odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej **minimum egzystencji** (2005 r. 13,2%; 2010 r. 6,8%; 2015 r. 6,3%; 2016 r. 5,4%). W 2016 roku liczba korzystających w województwie ze świadczeń opieki społecznej według kryterium dochodowego wyniosła 585 osób na 10 tys. ludności. Najgorszą sytuację, mierzoną liczbą zasiłków wypłacanych z **racji ubóstwa** w stosunku do liczby mieszkańców, odnotowano w 2016 roku w czterech powiatach: rypińskim (4,8%), aleksandrowskim (4,4%), włocławskim (4,3%) i grudziądzkim (4,1%). Najmniejszy odsetek ludności objętej wsparciem charakteryzował powiat mogileński (poniżej 1%) oraz powiaty bydgoski i sępoleński (po ok. 1,7%).

Natężenie korzystania z pomocy społecznej w 2016 r. było najwyższe w dwóch gminach wiejskich powiatu rypińskiego – Rogowo, Rypin oraz w gminie Wielgie w powiecie lipnowskim. W kolejnych grupach wysokich potrzeb znalazła się większość gmin z powiatu lip-

nowskiego, część jednostek z powiatu grudziądzkiego oraz pojedyncze gminy z powiatów; włocławskiego, radziejowskiego, mogileńskiego i chełmińskiego.

Po wprowadzeniu świadczenia wychowawczego Rodzina 500+ zmienia się rozmieszczenie obszarów z wysokim wskaźnikiem udziału osób ubogich w proporcji do ogólnej liczby mieszkańców. Mimo wyraźnej, poprawy sytuacji dochodowej wielu mieszkańców, małe miasta i gminy wiejskie, zwłaszcza te położone peryferyjnie, z szybko starzejącym się społeczeństwem, w mniejszym stopniu poprawiają swoją pozycję. W ten sposób świadczenie wychowawcze, podnosząc poziom życia mieszkańców obszarów wiejskich, może jednocześnie przyczynić się do zwiększania różnic np. między gminami podmiejskimi i peryferyjnymi czy obszarami „starzejących się” i „młodych” społeczności. W zakresie **infrastruktury społecznej** występują duże potrzeby służące **opiece nad dziećmi** w wieku do lat 3 i w wieku przedszkolnym. W większości gmin nie ma form instytucjonalnej opieki nad najmłodszymi dziećmi. Szybko wzrasta liczba przedszkoli przy równoczesnym wzroście liczby dzieci, dla których brakuje miejsca. W przeliczeniu na liczbę ludności, najmniej **rodzinnych domów dziecka i rodzin zastępczych** jest w powiecie radziejowskim i w powiecie rypińskim.

Mimo dotychczasowych inwestycji, infrastruktura niezbędna do świadczenia opieki nad osobami zależnymi, zwłaszcza starszymi, wymaga dalszej rozbudowy. Jej rozmieszczenie przestrzenne jest nierównomierne. Nadal 1/3 gmin kujawsko-pomorskich nie ma na swoim terenie oferty oferty kulturalno-edukacyjnej dla seniorów.

Infrastruktura komunalna. W 2016 roku ponad 93% ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich korzystało z sieci wodociągowej, ponad 38% z sieci kanalizacyjnej i prawie 4,5% z sieci gazowej. Dostęp do sieci gazowej na obszarach wiejskich jest mniejszy w porównaniu z wieloma regionami w kraju. W 2016 roku dostawy wody z sieci były najbardziej powszechne na obszarach wiejskich powiatów inowrocławskiego i mogileńskiego oraz golubsko-dobrzyńskiego i radziejowskiego, a także lipnowskiego. Mniejsza dostępność do dostaw wody dotyczyła mieszkańców wsi w powiatach chełmińskim i sępoleńskim. Obszary wiejskie w pozostałych powiatach ziemskich województwa były zwodociągowane w stopniu umożliwiającym korzystanie z dostaw wody przez 90–95% mieszkańców. Pod względem dostępności do oczyszczalni ścieków wyróżniały się powiaty tucholski, toruński i świecki, w których z oczyszczania ścieków bytowych mogła w 2016 roku korzystać ponad połowa mieszkańców terenów wiejskich. W powiatach ziemskich zainstalowano także 23,4 tys. oczyszczalni przyzagrodowych, szczególnie dużo w powiatach, w których sieć kanalizacyjna jest mniej rozbudowana – włocławskim ziemskim, lipnowskim, rypińskim i radziejowskim.

Infrastruktura drogowa w województwie kujawsko-pomorskim ciągle wymaga wielu inwestycji. Długość dróg publicznych o nawierzchni twardej wynosiła w 2016 roku prawie 17,7 tys. km i w przeliczeniu na jednostkę powierzchni było to więcej niż przeciętnie w kraju, ale drogi o nawierzchni twardej ulepszonej stanowiły 88,9%, czyli mniejszą część dróg niż w innych regionach. Wraz z oddaniem autostrady i nasileniem inwestycji w zakresie dróg gminnych i powiatowych sytuacja ulega poprawie, niemniej jednak potrzeby w tym zakresie są nadal bardzo duże. Problemem jest też utrzymanie w dobrym stanie technicznym istniejących dróg. Zmiany zachodzące w transporcie, w tym również ładowność pojazdów wchodzących w skład wyposażenia gospodarstw rolnych, powodują narastające zagrożenie dla stanu dróg lokalnych.

W nasilonej skali występuje w województwie zjawisko **zakłóceń ładu przestrzennego**. Zabudowa, głównie mieszkaniowa na obszarach wiejskich powstaje często bez uprzedniego zapewnienia dostępu do infrastruktury i bez uwzględnienia późniejszego rozwoju i poszanowania potrzeb dotychczasowych mieszkańców wsi. Bardzo mała część terenów wiejskich (najmniejsza w Polsce) posiada aktualne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego i chociaż fakt opracowanie takich planów nie gwarantuje harmonijnego wykorzystania obszaru wsi, bardzo ważne jest porządkowanie ładu przestrzennego poprzez ograniczanie dalszego, spontanicznego rozpraszania osadnictwa, zwłaszcza na obszarze gmin wiejskich przyległych do dużych i średnich miast.

Obszary wiejskie wyróżniające się ułatwionym i utrudnionym dostępem do Internetu szerokopasmowego w 2017 r.



Źródło: dane UKE i GUS

W 2017 roku 82,0% gospodarstw domowych (z co najmniej jedną osobą w wieku 16–74 lat) w województwie kujawsko-pomorskim miało **dostęp do Internetu** (w Polsce 81,9%). Dostęp szerokopasmowy miało 78,5% (w Polsce 77,6%).

Mieszkańcy obszarów wiejskich kilku powiatów (m. in. golubsko-dobrzyńskiego, włocławskiego, lipnowskiego, radziejowskiego, rypińskiego) w największym stopniu odczuwali w 2017 r. występowanie białych plam w dostępie do sieci nowej generacji, czyli w zasięgu i w przepustowości sieci Internetu szerokopasmowego. Najlepszy dostęp mieli mieszkańcy powiatów: bydgoskiego, nakielskiego i mogileńskiego.

Województwo kujawsko-pomorskie posiada kilkanaście procent krajowego potencjału zainstalowanej mocy w zakresie **produkcji energii ze źródeł odnawialnych (OZE)**. Duże instalacje wiatrowe występują w powiatach radziejowskim, lipnowskim, włocławskim, inowrocławskim i aleksandrowskim. W 2016 roku na 1039 elektrowni wiatrowych w Polsce 274 turbiny były zlokalizowane w województwie kujawsko-pomorskim. W grudniu 2017 roku podpisane zostało porozumienie ministrów o budowie stopnia wodnego wraz z hydroelektrownią w Siarzewie koło Nieszawy w powiecie aleksandrowskim. Słabiej rozwijają się instalacje produkujące biogaz, które efektywnie mogą funkcjonować wykorzystując głównie odpady poprodukcyjne przetwórstwa i gnojowicę. Gospodarstwa rolne mają duży potencjał dla rozwoju rozproszonych źródeł energii odnawialnej.

- 9 parków krajobrazowych
- 31 obszarów chronionego krajobrazu
- 94 rezerваты przyrody
- 7 obszarów specjalnej ochrony ptaków
- 37 specjalne obszary ochrony siedlisk
- ok. 5,4 tys. ha użytków ekologicznych
- 2654 pomników przyrody
- 9 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych

Region posiada wiele **terenów cennych przyrodniczo**, w tym część obszaru Borów Tucholskich. Mimo intensywnego rolnictwa i relatywnie małego zalesienia, powierzchnia chroniona jest procentowo do obszaru i proporcjonalnie do liczby mieszkańców zbliżona do przeciętnej w kraju. Duże obszary cenne przyrodniczo występują w północno-zachodnich (sępoleński, tucholski) północnych (świecki) i północno-wschodnich (brodnicki) powiatach regionu.

Pod względem **walorów turystycznych** województwo jest lokowane w połowie listy województw. Do powiatów ziemskich wyróżniających się wyraźnymi cechami turystycznymi zaliczane są: aleksandrowski i inowrocławski ze względu na uzdrowiska i atrakcyjność kulturową; chełmiński i żniński w płaszczyźnie kulturowej; włocławski, sępoleński, tucholski i świecki z uwagi na atrakcyjność środowiskową.

Gminy wielofunkcyjne ukierunkowane na usługi turystyczne: Śliwice, Cekcyn, Lubiewo, Osie, Górzno, Zbiczno

Agroturystyka znalazła swoje trwałe miejsce w pozarolniczych funkcjach gospodarstw, jednak wobec intensywnego rolnictwa na przeważającej części terenów województwa trudno prognozować jej dalszy bardzo dynamiczny rozwój.

Województwo swoim zasięgiem obejmuje kilka **regionów etnograficznych**: Kujawy, Bory Tucholskie, ziemię chełmińską, dobrzyńską, michałowską, lubawską, Pałuki, Krajnę, Kociewie, Kosznejderię i Powiśle. Związane z nimi tradycje ukształtowały kulturę ludową tego obszaru. Wywarły wpływ nie tylko na szeroko pojętą architekturę, lecz przede wszystkim na obrzędy, język, ubiór, twórczość i tradycje kulinarne. Wśród zabytków nieruchomych na obszarach wiejskich przeważają zespoły dworskie, kościoły i cmentarze. Najwięcej takich zabytków jest w powiatach: włocławskim, inowrocławskim, lipnowskim, świeckim i żnińskim. Na terenie województwa funkcjonują też 4 parki kulturowe. Różnorodność etnograficzna i historyczna jest ważnym bogactwem województwa, ale równocześnie zmniejsza stopień spójności społecznej.

Orientacyjny przebieg granicy zaborów pruskiego i rosyjskiego przez teren obecnego województwa kujawsko-pomorskiego



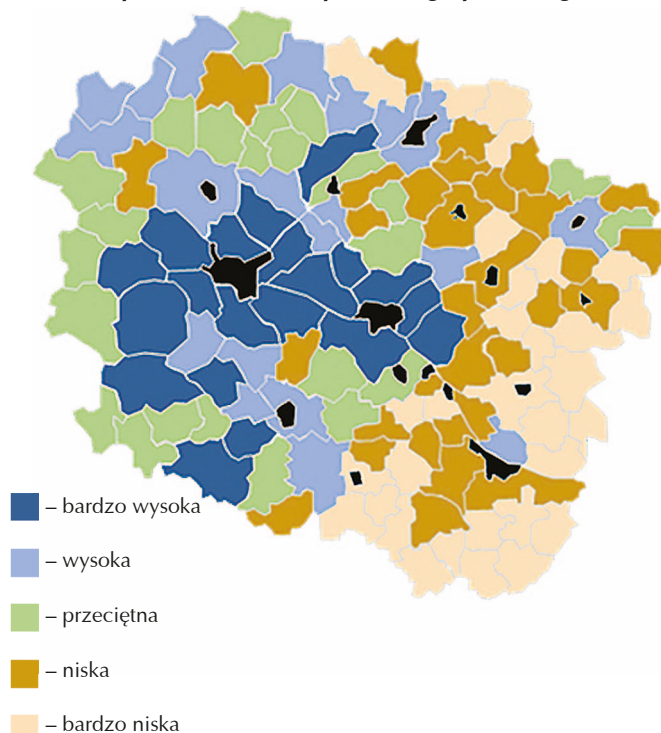
Analiza spójności gospodarczej i społecznej województwa kujawsko-pomorskiego wskazuje na silne uwarunkowania historyczne. Południowo-wschodnia część regionu, czyli cały powiat włocławski, niemal całe powiaty radziejowski i aleksandrowski, wschodnia część powiatu toruńskiego, całe powiaty lipnowski i rypiński, południowa część powiatu golubsko-dobrzyńskiego, a także południowo-wschodnia część powiatu brodnickiego, czyli ziemie stanowiące część zaboru rosyjskiego lub pozostające przez wiele lat

pod wpływem Rosji są pod wieloma względami dużo słabiej rozwinięte. Ogniskuje się tutaj **większość problemów gospodarczych i społecznych**, które są nawet określane mianem „zapaści”.

Jednokierunkowy, rolniczy charakter tych terenów skutkuje do teraz słabością sektorów pozarolniczych i mniejszą aktywnością gospodarczą mieszkańców. Szczególnie trudna sytuacja występuje w gminach posiadających gleby o niskiej jakości, gdzie małe dochody w rolnictwie często oznaczają również niskie dochody własne gmin.

Na tle sytuacji w kraju, istotnym dla województwa kujawsko-pomorskiego wydaje się **wsparcie dla najmniejszych miast** (do 5 tys. mieszkańców), które od lat tracą swą pozycję w lokalnym środowisku chociażby w następstwie poprawy infrastruktury komunikacyjnej, koncentracji w handlu detalicznym i wraz z przeniesieniem innych funkcji do większych ośrodków miejskich. W województwie jest ich dwadzieścia, w granicach regionu wymagającego szczególnego wsparcia jedenaście. Jednym z najskuteczniejszych sposobów poprawy sytuacji tych miejscowości jest lokalizacja na ich terenie inwestycji.

Klasa gmin województwa kujawsko-pomorskiego według poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego



Źródło: M. Stanny, A. Rosner, M. Zagórski, K. Podhajski, K. Lipiński, A. Żeglińska, E. Kozdroń, M. Makowiecki, Monitoring rozwoju obszarów wiejskich, Projekt badawczy, okres realizacji 2014-2016 r. - II etap, PAN, IRWiR.

Oceny **stopnia spójności** rozwoju obszarów wiejskich w województwie uwidaczniają wpływ obu najważniejszych czynników różnicujących spójność obszarów wiejskich w kraju: silny jest zarówno czynnik wschód – zachód, jak również centrum – peryferie.

Determinanta wschód – zachód ma głównie historyczne podłoże, podczas gdy obecnie większy wpływ wywiera zróżnicowanie centrum – peryferie. Dlatego, w kilku ocenianych aspektach rozwoju niekorzystne tendencje zarysowały się również na terenie gmin położonych w zewnętrznym pierścieniu powiatów regionu, np. w powiatach grudziądzkim, tucholskim, czy nawet świeckim.

Efekt czynnika centrum – peryferie najbardziej uwiadczenia się podczas przestrzennej analizy salda migracji. W przypadku migracji klasa rozwoju społeczno-gospodarczego wydaje się odgrywać niewielką rolę wobec odległości od centrum, czego ilustracją może być powiat mogileński. Na przykładzie kilku powiatów (m.in. grudziądzkiego) należy podkreślić, że gminy położone poza wskazanym wcześniej obszarem zapaści społeczno-gospodarczej szybciej reagują na poprawę sytuacji zewnętrznej, np. na rynku pracy. Według Monitoringu rozwoju obszarów wiejskich (MROW), proporcje udziału gmin w poszczególnych klasach rozwoju społeczno-gospodarczego w województwie kujawsko-pomorskim są bardzo zbliżone do proporcji ustalonych dla Polski.

Problemy występujące na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego mogą stanowić ilustrację do diagnozy wyzwań rozwojowych stojących przed mieszkańcami wsi, a przedstawionych w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR). Udziałem mieszkańców wielu gmin w regionie jest nadal niski poziom życia, a gospodarka zależna wyłącznie lub głównie od rolnictwa nie jest tam w stanie wykształcić pozarolniczych specjalizacji ani zaoferować trwałych miejsc pracy. Niski poziom kwalifikacji i przedsiębiorczości, nawet w okresie szybkiego wzrostu dochodów ludności, powoduje wrażenie zastojów i braku szans rozwojowych, skutkujące migracją młodych i negatywnymi zmianami demograficznymi. Jak podkreślono w SOR, w województwie można wskazać skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi małych miast zagrożone trwałą marginalizacją, w których problemy społeczne i ekonomiczne nakładają się na siebie, co przejawia się trwałym brakiem równowagi na rynku pracy. Dotyczy to przede wszystkim południowo-wschodniej części województwa, a granica obszaru zagrożonego trwałą marginalizacją w dużej mierze pokrywa się z granicą byłego zaboru rosyjskiego.

Zmiany powierzchni gruntów rolnych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2016

2000	1134,2 tys. ha
2005	1045,9 tys. ha
2010	1078,8 tys. ha
2013	1052,3 tys. ha
2014	1066,6 tys. ha
2015	1064,0 tys. ha
2016	1030,6 tys. ha

Źródło: GUS

Rolnictwo w województwie kujawsko-pomorskim dysponuje dość **dużym zasobem gruntów rolnych**, wśród których przeważają grunty orne. Trwałych użytków zielonych i sadów jest mało. Do 2016 roku obszar terenów rolnych ulegał dość szybkiej redukcji. W 2006 roku użytki rolne zajmowały 66% obszaru geodezyjnego regionu, natomiast w 2016 r. 64,8%. Odrolnienia gruntów stanowiły jedynie niewielką część terenów przeznaczonych na cele nierolnicze.

Dziedziczenie gospodarstw w tradycji regionu nie polegało raczej na dzieleniu ziemi pomiędzy następców, chociaż obecnie podziały są coraz częstsze, głównie z chęci zatrzymania młodych na wsi. Narastającym problemem w województwie jest brak następców, a dokładniej brak osób chętnych do przejmowania gospodarstw wobec posiadania dobrego wykształcenia, intratnego zatrudnienia w kraju lub za granicą i dobrej pozycji zawodowej. Proporcjonalnie do charakte-

ru rolnictwa w województwie, zagadnienie jest często obserwowane wśród gospodarstw silnych ekonomicznie, ponieważ kolejne pokolenie miało dobre warunki by się kształcić i urządzić życie poza gospodarstwem.

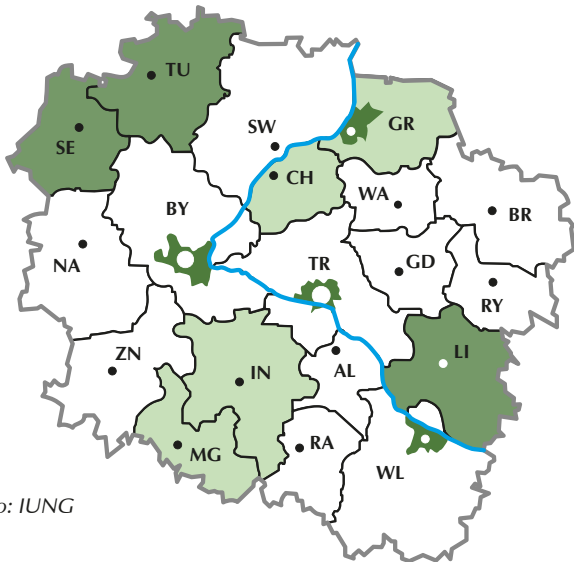
Rolnicy w województwie kujawsko-pomorskim, w porównaniu do innych regionów, są młodszy. W 2016 r. prawie 24% osób kierujących gospodarstwami rodzinnymi było w wieku do 40 lat. W kraju ta grupa wiekowa miała swoją reprezentację wśród kierujących stanowiącą nieco ponad 20%. Gospodarujący w wieku od 40 do 64 lat stanowili w województwie ponad 70% gospodarzy a w Polsce 68%. Osób bardziej zaawansowanych w wieku, czyli 65 lat i więcej było wśród kierujących gospodarstwami w województwie niepełna 6% a w Polsce niemal 12%.

Uprawą dominującą w strukturze zasiewów jest w województwie kujawsko-pomorskim pszenica. Wyjątkowo duży jest też obszar uprawy kukurydzy, zarówno na ziarno jak i na zieloną masę. Następnymi w kolejności uprawami są: pszenżyto, jęczmień, rzepak, żyto, mieszanki zbożowe, buraki cukrowe i ziemniaki. Region szczególnie wyróżniają duże powierzchnie zasiewów roślin przemysłowych (buraki, rzepak) i warzyw gruntowych (cebula, pomidory, marchew, brokuły). W kilku minionych latach obszar uprawy buraków cukrowych i warzyw gruntowych szybko wzrastał, a rzepaku ulegał dużym wahaniom głównie z powodu częstych strat powodowanych wymarzaniem.

Zmiany zachodzące ostatnio **w produkcji zwierzęcej** w województwie polegają głównie na ograniczaniu pogłowia świń i zwiększaniu pogłowia bydła przy równoczesnym ubytku krów mlecznych. Najwyższa obsada bydła wyróżnia powiaty: rypiński, radziejowski, brodnicki, lipnowski oraz nakielski.

Rejony dużego pogłowia świń występują przede wszystkim w powiatach: żnińskim, golubsko-dobrzyńskim, świeckim, rypińskim, brodnickim oraz wąbrzeskim.

Powiaty z dobrą i słabą jakością gleb



Źródło: IUNG

Duża liczba rodzinnych gospodarstw rolnych silnie konkurujących ze sobą powoduje, że **ceny ziemi** są najwyższe w Polsce. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku dzierżaw. Wśród gruntów dzierżawionych, blisko 70 tys. hektarów stanowią gruntu Zasobu Skarbu Państwa. Wysokie ceny ziemi w województwie kujawsko-pomorskim są rezultatem wysokiej efektywności krańcowej, ale też silnego uzależnienia dużej części rodzin rolniczych od dochodów z gospodarowania w rolnictwie. W strukturze źródeł dochodu osób w gospodarstwach domowych rolników dużo mniejszy niż przeciętnie w kraju jest udział dochodów z pracy poza gospodarstwem oraz z rent i emerytur.

Wysoka intensywność produkcji rolniczej przejawiająca się dużym udziałem w zasiewach roślin przemysłowych, wysokim nawożeniem mineralnym i znaczną koncentracją produkcji zwierzęcej w coraz mniejszej liczbie stad generuje duże zagrożenia dla środowiska, zwłaszcza dla jakości wód, bioróżnorodności i stanu innych elementów przyrody. Okresy niedoboru opadów i wysokich temperatur powietrza utrudniają dodatkowo utrzymanie potencjału produkcyjnego gleb, zwłaszcza zawartości w nich substancji organicznej. Największe niebezpieczeństwo degeneracji gleb i strat spowodowanych erozją wietrzną dotyczy w województwie terenów najbardziej przekształconych kierunku rolniczego wykorzystania, czyli równinnych obszarów Kujaw.

Dla ograniczenia niekorzystnego wpływu rolnictwa na środowisko lepiej niż dotychczas powinny być chronione przed likwidacją trwałe użytki zielone, z których

biomasa powinna po przystosowaniu trafiać na grunty orne lub stanowić źródło energii odnawialnej.

Wyżej też powinny być premiowane w ramach zazielenienia proekologiczne elementy krajobrazu. Oprócz wprowadzanych dotychczas w ramach WPR form ograniczających negatywny wpływ rolnictwa, konieczne jest większe zaangażowanie nauki i doradztwa w opracowanie i wdrażanie rozwiązań biotechnologicznych i nowych technologii konserwujących oraz aktywna rola Państwa w powrocie do sprawdzonych wcześniej rozwiązań np. w zakresie retencji wody czy wapnowania.

Na terenie województwa występuje również kwestia odroczonego skutku korzystania przez rolnictwo z wód głębinowych, która grozi w przyszłości brakami wody pitnej i ogromnymi kosztami jej uzdatniania.

Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie uczestniczącym w systemie wsparcia bezpośredniego w 2016 r.

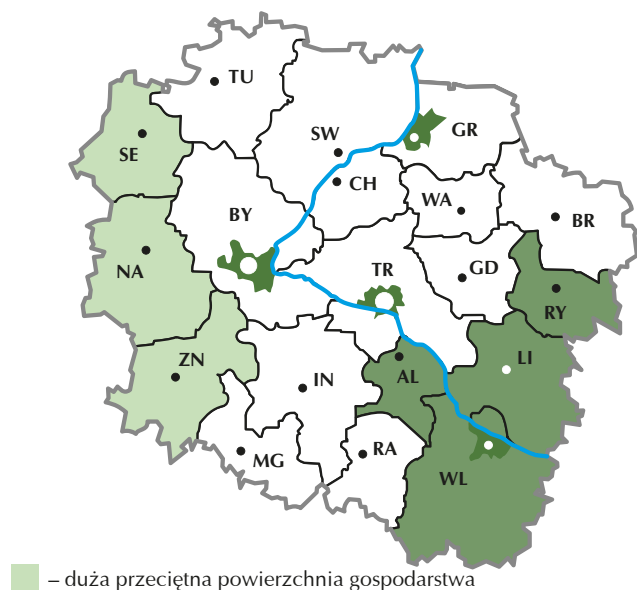


Źródło: ARiMR

Struktura obszarowa gospodarstw w województwie jest korzystna, jeśli odnosi się ją do struktury w kraju, gdyż gospodarstwa o powierzchni 30 hektarów i większe wykorzystują około połowy obszaru gruntów rolnych, jaki jest we władaniu ogółu gospodarstw. Podobnie jest ze strukturą według wielkości ekonomicznej. Jednak korzystny obraz ogólny nie powinien przysłaniać znacznych różnic występujących w tym zakresie w poszczególnych gminach i powiatach ani faktu, że proces poprawy struktury obszarowej był w minionych latach bardzo powolny.

W okresie 2009 – 2018 liczba gospodarstw korzystających z płatności w ramach systemu wsparcia bezpośredniego zmniejszyła się w regionie o ok. 5%. W tym czasie szybciej ubywało gospodarstw w części wschodniej i południowej województwa niż w powiatach zachodnich i północnych. W okolicach największych miast ubytek był najmniejszy, a w powiecie bydgoskim (łącznie z Bydgoszczą) liczba gospodarstw zwiększyła się w tym okresie o prawie cztery procent.

Powiaty ziemskie wyróżniające się dużą i małą przeciętną powierzchnią gospodarstwa rolnego



■ – duża przeciętna powierzchnia gospodarstwa

■ – mała przeciętna powierzchnia gospodarstwa

Źródło: „Województwo Kujawsko-Pomorskie 2017 r. – podregiony, powiaty, gminy” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

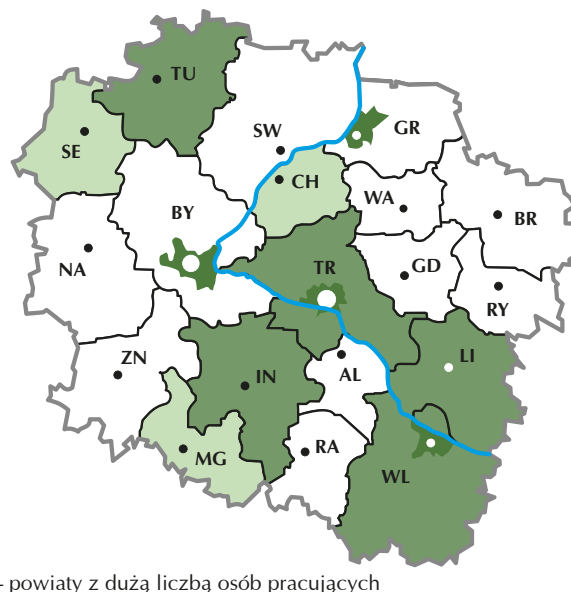
Odmierna historia ziem wchodzących w skład województwa kujawsko-pomorskiego spowodowała, że w części południowo-wschodniej regionu gospodarstwa są ciągle zbliżone bardziej do średniej wielkości w kraju niż w województwie. Szukanie szans rozwojowych dla wszystkich terenów powinno zatem uwzględniać również występujące różnice. Niepokojąca jest także okoliczność, że rezultaty wcześniejszej polityki nakierowanej na poprawę konkurencyjności rolnictwa, między innymi poprzez zwiększanie średniej powierzchni gospodarstwa były dotychczas często niwelowane przez mechanizmy premiujące małe gospodarstwa.

Zagadnieniem zasługującym na uwagę jest szybko rosnący udział w ogólnej grupie podmiotów w rolnictwie **gospodarstw bez inwentarza**. W wielu aspektach, chociażby środowiskowym czy wykorzystania zasobów pracy jest to forma gospodarowania mniej harmonijna i mniej zrównoważona od gospodarstw prowadzących zarówno produkcję roślinną, jak i zwierzęcą. Z wielu powodów wsparcie dla gospodarstw powinno być koncentrowane na rozwoju chowu zwierząt, zwłaszcza bydła.

Według badań GUS, w latach 2013 – 2016, **liczba gospodarstw w regionie zmniejszyła się** o ponad tysiąc (1,3). Istotny ubytek gospodarstw ujawniono wśród najmniejszych obiektów, ale też w grupie 5-10 ha. Natomiast, wyraźnie zwiększyła liczebność grupa obszarowa 3-5 ha, co wydaje się mieć niewielki związek z rolniczym wykorzystaniem gruntów, a raczej z redukowaniem obszaru przez gospodarstwa z przedziału 5 – 10 ha. Wyraźną zmianą było zmniejszenie się średniej powierzchni gospodarstwa w najwyższej grupie obszarowej tj. 100 ha i więcej.

Od 2013 roku w gospodarstwach województwa nastąpiła dalsza **koncentracja chowu zwierząt** gospodarskich. Zmniejszyła się liczba stad zarówno bydła jak i świń. Ubyło około jednej ósmej obiektów z chowem bydła i o ponad jedną czwartą zmalała liczba gospodarstw utrzymujących krowy mleczne. Zmniejszenie liczby stad świń było co do skali podobne do stad krów – ponad 25%. W zbliżonej proporcji nastąpił ubytek stad drobiu kurzego – 24%. Jeszcze większy spadek odnotowano w liczbie gospodarstw utrzymujących lochy, bo o ponad 30%.

Pogrupowanie powiatów ziemskich województwa kujawsko-pomorskiego pod względem liczby osób pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w 2016 r.



■ – powiaty z dużą liczbą osób pracujących

■ – mała przeciętna powierzchnia gospodarstwa

Źródło: „Województwo Kujawsko-Pomorskie 2017 r. – podregiony, powiaty, gminy” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

Liczba osób pracujących w 2016 r. w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie województwa wynosiła ok. 106,7 tysięcy. Najwięcej osób pracowało w tych sektorach w powiatach: włocławskim, inowrocławskim, toruńskim oraz lipnowskim. Najmniej w powiatach: sępoleńskim, chełmińskim i mogileńskim, chociaż korekta na wielkość powiatów i uwzględnienie rozproszonego zatrudnienia w części dużych przedsiębiorstw mogłaby zmienić podaną kolejność (np. powiat toruński). W samym rolnictwie, w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych, pracowało 10,2 osób.

Rolnictwo w województwie uzyskuje **dobrych wyniki produkcyjne**, które jednak ulegają dużym wahaniom w czasie, przede wszystkim ze względu na dość dużą podatność na zmienność warunków pogodowych.

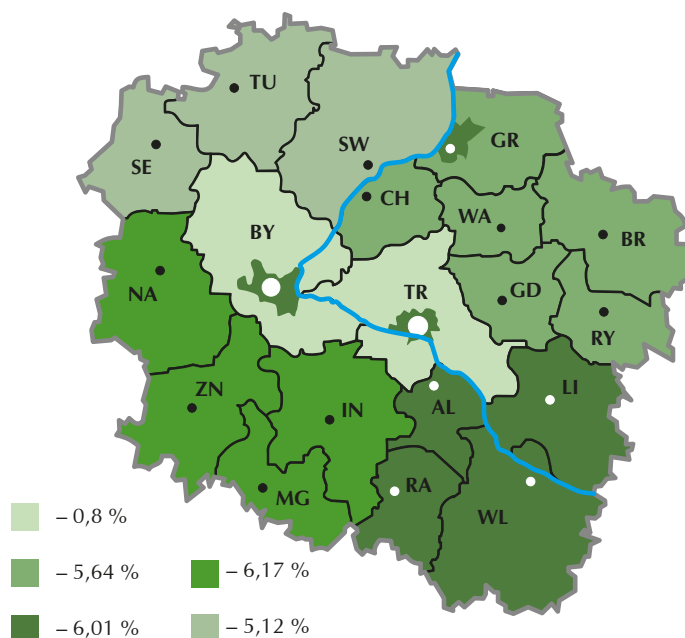
Niemalą część rolników nastawionych na towarową produkcję roślinną wykazuje dużą elastyczność wobec sygnałów rynkowych, ale wysoki stopień specjalizacji jest jednocześnie równoznaczny z dużą wrażliwością na ryzyko produkcyjne. Podobne zależności odnoszą się do gospodarstw wyspecjalizowanych w chowie zwierząt np. w związku z chorobami. Dlatego dla większości rolników w województwie groźne są zarówno ryzyka pogodowe, jak również zmiany sytuacji rynkowej. Starania zmierzające do usprawnienia i upowszechnienia systemu ubezpieczeń produkcyjnych w rolnictwie oraz większa elastyczność we wsparciu z funduszy unijnych są tym samym bardzo istotne dla producentów rolnych w regionie.

Jedną z cech **wyróżniających rolnictwo** na tle kraju jest jego wysoka towarowość. Wyniki skupu wyrażone w jednostkach zbożowych, w przeliczeniu na hektar użytków rolnych, lokują województwo po rolnictwie Wielkopolski, a przedstawione wartościowo po rolnictwie Wielkopolski i po rolnictwie Mazowsza. W odróżnieniu od niektórych regionów kraju, decyduje o tym zarówno skup produktów roślinnych, jak i produktów zwierzęcych, gdyż proporcje obu działów są dość wyrównane.

W województwie kujawsko-pomorskim **udział rolnictwa w tworzeniu dochodu narodowego** jest nadal znaczący, po części z racji sytuacji w innych częściach gospodarki. Zestawienie udziału rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w tworzeniu wartości dodanej brutto według podregionów w województwie, mimo stopniowej redukcji pokazuje, że rolnictwo ciągle odgrywa ważną rolę w gospodarce dużej części województwa. Wyjątkiem jest rejon miast wojewódzkich, w którym poziom rozwoju innych sekcji gospodarki spowodował zredukowanie wkładu rolnictwa.

Rolniczy charakter województwa jest niekiedy wskazywany, jako jedna z przyczyn spowalniającej wzrost gospodarczy. W pewnym sensie taki pogląd jest uzasadniony specyfiką rolnictwa na obecnym etapie rozwoju, kiedy jednym z celów rolnika jest samowystarczalność w zakresie usług. Można spodziewać się, że poprawa sytuacji dochodowej, zmiany na rynku pracy i inne czynniki będą w najbliższych latach wydatnie zwiększać zapotrzebowanie gospodarstw na usługi, szczególnie specjalistyczne.

Udział rolnictwa, leśnictwa i rybactwa w tworzeniu wartości dodanej brutto w podregionach województwa kujawsko-pomorskiego w 2015 r.



Źródło: Województwo kujawsko-pomorskie – podregiony, powiaty, gminy – 2017 r., Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

Rolnicy i przedsiębiorcy chcieliby odbudowy wcześniejszej **rangi przetwórstwa** w gospodarce województwa, ponieważ obecny stan tej branży uzależnia zbyt wielu wytwórców produktów rolnych od zapotrzebowania odbiorców spoza województwa. Przykładami może być żywiec wieprzowy i mleko. Udział pracujących w tej branży w zatrudnieniu krajowym oraz liczba przetwórców w rejestrze przedsiębiorstw są dużo mniejsze niżby to wynikało z udziału rolnictwa województwa w powierzchni użytków rolnych, a tym bardziej w skupie.

Gminy wyróżniające się w 2016 r. koncentracją przetwórstwa rolno-spożywczego



Źródło: Baza Danych Lokalnych – Główny Urząd Statystyczny

W 2016 roku **wartość wytworzonych w województwie kujawsko-pomorskim artykułów spożywczych**, napojów i wyrobów tytoniowych stanowiła blisko jedną czwartą wartości produkcji sprzedanej przemysłu województwa. W skali kraju, w tym samym roku udział przemysłu rolno-spożywczego wyniósł 21% (w tym artykuły spożywcze 17%, a napoje 2,7%).

W branży mięsnej i zbożowej dobrze funkcjonują przedsiębiorstwa mniejsze, głównie w kategorii mikro i małych przedsiębiorstw. Wielokrotnie ponawiane próby uruchomienia dużej ubojni nie przyniosły powodzenia, a taka powstała w sąsiednim województwie łódzkim. Region ma duże możliwości rozwojowe w przetwórstwie głównych produktów rolnych, a także w obszarze odnawialnych źródeł energii i rolnictwa ekologicznego.

W 2016 roku w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa funkcjonowało 977 podmiotów gospodarki narodowej zajmujących się **produkcją artykułów spożywczych**, napojów i wyrobów tytoniowych (według PKD: sekcja C, dział 10, 11 i 12). Gminy z większą koncentracją przetwórstwa spożywczego (od 11 do 31 podmiotów) są zlokalizowane głównie w zachodniej części województwa. Najwięcej firm z branży żywnościowej występuje w dużych gminach miejsko-wiejskich będących jednocześnie siedzibami powiatów (Nakło nad Notecią, Świecie, Tuchola, Żnin) oraz w okolicach Inowrocławia i Bydgoszczy.

Rozwój gospodarstw towarowych w województwie kujawsko-pomorskim


skorelowany jest z rozwojem branży przetwórstwa rolno-spożywczego, kluczowego ogniwa w systemie sprzedaży produktów rolnych. Zarówno w skali kraju jak i województwa kujawsko-pomorskiego, w handlu detalicznym produktami spożywczymi, rośnie znaczenie supermarketów, które będą zaopatrywały coraz więcej konsumentów. Sieci supermarketów stają się również coraz większym odbiorcą produktów z gospodarstw towarowych jak i grup producentów rolnych.

Handel detaliczny produktami rolnymi dobywa się również na targowiskach, które stale cieszą się zainteresowaniem konsumentów i których liczba nadal wzrasta.

Przemysł rolno-spożywczy jest jednym z głównych kanałów sprzedaży produktów rolnych w województwie kujawsko-pomorskim. Ma on kluczowe znaczenie dla gospodarstw towarowych, dla których obrót bezpośredni z uwagi na skalę produkcji jest mniej efektywny. Obrót bezpośredni ma natomiast znaczenie dla gospodarstw o małej skali produkcji, ponieważ dzięki tej formie sprzedaży gospodarstwa takie są w stanie uzyskiwać wyższe ceny swoich produktów eliminując pośredników w procesie sprzedaży.



Mapa powiatów województwa kujawsko-pomorskiego (oraz skróty nazw powiatów)



Najważniejsze uwarunkowania funkcjonowania obszarów wiejskich i rolnictwa w województwie kujawsko-pomorskim

**Karty zawierają syntezę poszczególnych problemów,
infografiki, nawiązania do trendów rozwojowych, analizy SWOT
i proponowane kierunki działań.**

**Ostatnia karta zawiera podsumowanie możliwych działań rozwojowych
w rolnictwie, przetwórstwie rolno-spożywczym
i na obszarach wiejskich do roku 2030.**

DEMOGRAFIA – ZALUDNIENIE I MIGRACJE

Obszary wiejskie zajmują 95,4% powierzchni województwa. Mimo niewielkiego statystycznego wzrostu, zaludnienie na większości terenów wiejskich maleje. W 2016 roku wynosiło przeciętnie 49 osób na kilometr kwadratowy, jednak wśród gmin wiejskich i terenów wiejskich w gminach miejsko-wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego występuje kilka, w których gęstość zaludnienia jest niższa od 25 osób na 1 km². Na obszarach wiejskich, nie licząc miejscowości podmiejskich, w niekorzystny sposób zmienia się struktura ludności. W kategorii głównych zagrożeń umiejscawiany jest proces migracji z obszarów wiejskich i powiązana z nim niekorzystna prognoza demograficzna.

W latach 2010-2016
liczba mieszkańców
obszarów wiejskich
województwa wzrosła

o **2,1%**

przy ogólnym
spadku w regionie

o **0,7%**

Niektóre dane charakteryzujące obszary wiejskie w województwie kujawsko-pomorskim w 2016 r.

Cecha obszarów wiejskich	Kujawsko-pomorskie	Polska
Ludność obszarów wiejskich	847,9 tys. osób (2017 r.) 40,7% ludności regionu	5,5% ludności obszarów wiejskich w Polsce
Miejscowości	3581	6,8% miejscowości w Polsce
Średnia liczba mieszkańców	237 osób/miejscowość (2017 r.)	292 osób/miejscowość (2017 r.)
Gęstość zaludnienia	49 osób na 1 km ²	53 osoby na 1 km ²

TRENDY:

Migracja, zwłaszcza wewnętrzna, najsilniej dotyka obszary położone przy granicach województwa, często niezależnie od stopnia rozwoju gospodarczego gmin i powoduje stopniowe wyludnianie wsi.

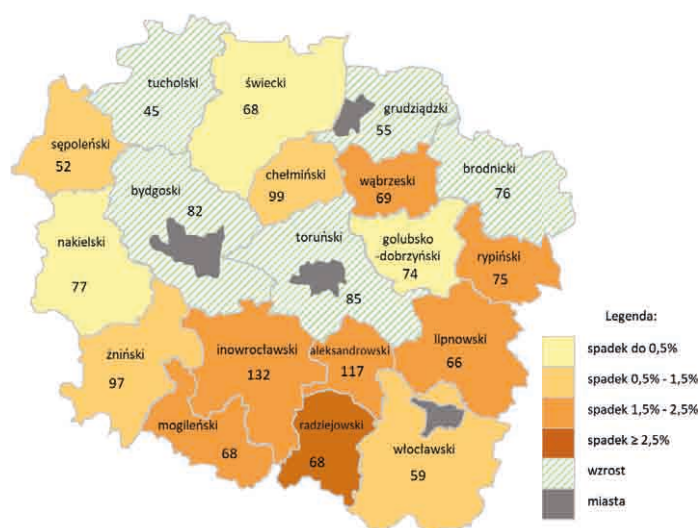
Większość gmin, wskazanych w prognozie demograficznej do 2030 roku jako zagrożone znaczącym ubytkiem populacji, położona jest na obrzeżach województwa kujawsko-pomorskiego, głównie we wschodniej i południowej części regionu.

SWOT – SILNE STRONY:

Szybki rozwój technologii teleinformatycznej i zwiększenie do niej dostępności.

Ogólny wzrost poziomu i jakości życia w kraju.

Powiaty ziemskie – gęstość zaludnienia w 2016 roku (osób na 1 km²) oraz zmiana liczby mieszkańców w latach 2010-2016 (%)



SWOT – SŁABE STRONY:

Znaczące dysproporcje w regionie pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego - w wielu gminach słabo rozwinięta infrastruktura społeczna, słaby dostęp do Internetu szerokopasmowego, ograniczona możliwość zatrudnienia poza sektorem rolnym.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Podjęcie zróżnicowanych działań dostosowawczych, szczególnie stymulowanie powstawania nieinstytucjonalnych form świadczenia usług społecznych prowadzonych przez podmioty prywatne, podmioty ekonomii społecznej, czy organizacje pozarządowe.

Źródło: „Województwo Kujawsko-Pomorskie 2017 r. – podregiony, powiaty, gminy” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

DEMOGRAFIA – PRZYROST NATURALNY I WIEK MIESZKAŃCÓW

Statystycznie, na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego sytuacja demograficzna jest korzystniejsza w porównaniu do sytuacji na terenie miast, ale głównie w następstwie procesu zaludniania obszarów podmiejskich. W 2017 roku, w porównaniu z rokiem 2010 na obszarach wiejskich województwa przybyło 2,5% ludności, natomiast w miastach ubyło 2,6%. Bardziej niż w kraju zmalał wskaźnik zawieranych małżeństw i wzrósł wskaźnik rozwodów. W latach 2006 – 2016 mediana wieku mężczyzn przesunęła się o 4 lata, a kobiet o 3,7 lat – społeczeństwo jest coraz „starsze”. Wśród zmian demograficznych podkreślenia wymaga utrzymująca się tendencja do zmniejszania się liczby ludności w wieku produkcyjnym. Jedną z miar tego zjawiska jest współczynnik obciążenia demograficznego ukazujący stosunek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym. W województwie kujawsko-pomorskim wynosi on już 57,6% (w kraju 59,0%).

Niektóre dane charakteryzujące obszary wiejskie w województwie kujawsko-pomorskim w 2016 r.

Cecha obszarów wiejskich	Kujawsko-pomorskie	Polska
Proporcja mężczyźni : kobiety	50,1 : 49,9	49,8 : 50,2
Mediana wieku mieszkańców	kobiety 38,9; mężczyźni 37,0	kobiety 39,5; mężczyźni 37,4
Współczynnik obciążenia demograficznego	57,6%	59,0%
Przeciętne dalsze trwanie życia	kobiety 81,2; mężczyźni 73,2	kobiety 81,9; mężczyźni 73,2

Na koniec 2016 roku na terenach wiejskich regionu ludność w wieku **65 lat** i więcej stanowiła **13,2%**

TRENDY:

Spadek liczby ludności i starzenie się społeczeństwa zachodzące na większości terenów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego stanowią narastające wyzwanie dla sfery usług, zwłaszcza dedykowanych osobom starszym.

W woj. kujawsko-pomorskim przyrost naturalny na 1000 ludności spadł na obszarach wiejskich z 2,2 do 0,8, a płodność kobiet zmniejszyła się z 45,4 do 40,7 (urodzeń na 1000 kobiet) podczas gdy średnio w Polsce, płodność na wsi nieco wzrosła.

SWOT – SILNE STRONY:

Rosnący potencjał społeczny wsi – zasoby ludzkie i kapitał społeczny – trwałe funkcjonowanie pomocy sąsiedzkiej i relatywnie wysoki poziom integracji mieszkańców.

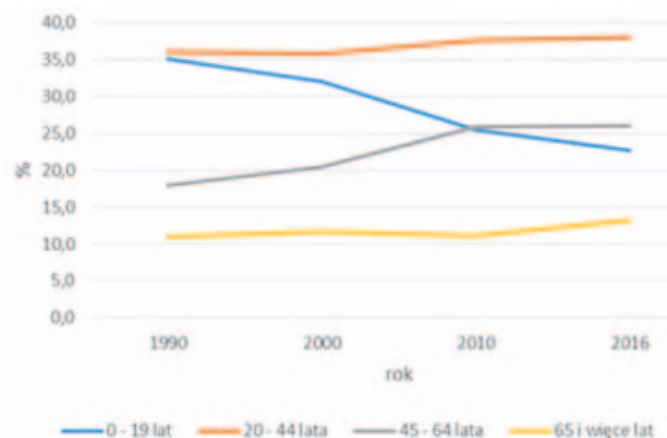
SWOT – SŁABE STRONY:

Narastający problem braku ludzi do pracy – niskie bezrobocie w głównych ośrodkach rozwojowych i jednocześnie stosunkowo duża liczba osób funkcjonujących poza rynkiem pracy na obszarach peryferyjnych.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Rozwój usług dla ludności starszej – m. in. domy dziennego pobytu, dostosowanie usług gmin do prowadzenia działalności przeciwdziałających wykluczeniu tej grupy, aktywność lokalnych instytucji kultury, poprawa dostępności do opieki lekarskiej.

Zmiany w proporcjach mieszkańców obszarów wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim według głównych grup wieku

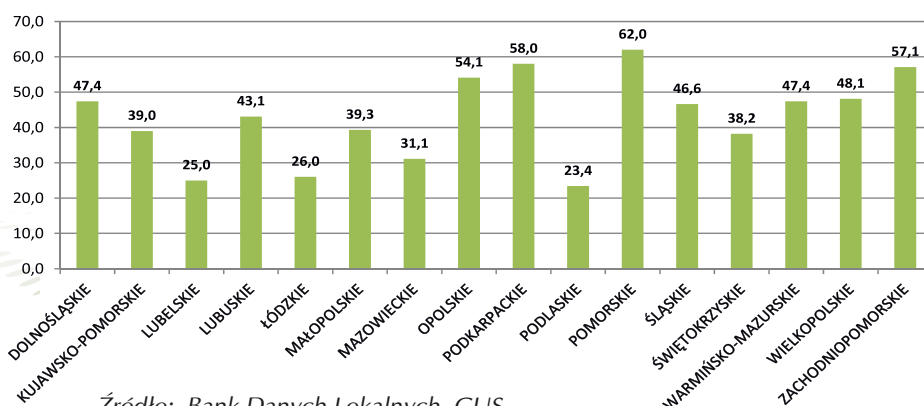


Źródło: „Województwo Kujawsko-Pomorskie 2017 r. – podregiony, powiaty, gminy” – Urząd Statystyczny w Bydgoszczy

WARUNKI ŻYCIA - INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Z sieci wodociągowej na terenach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego korzystało w 2016 roku 93,1% ludności, 38,4% z sieci kanalizacyjnej oraz 4,4% z sieci gazowej. Sieć wodociągowa posiadała 3-krotnie więcej przyłączy do budynków mieszkalnych i budynków zbiorowego zamieszkania niż sieć kanalizacyjna. Sieć gazowa była słabiej rozbudowana w porównaniu z innymi mediami, a także posiadała ponad 7-krotnie mniejszą niż w miastach liczbę przyłączy. Maksymalne odległości do miast wojewódzkich nie są dla większości obszarów dłuższe niż 100 km. Ponad 80% powierzchni województwa mieści się w promieniu 60 km od Bydgoszczy lub Torunia. Jedynie kilka zewnętrznych powiatów, zwłaszcza we wschodniej części regionu, ma nieco trudniejszy dostęp do miast wojewódzkich.

Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków na terenach wiejskich w 2017 roku (%)



Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

Drogi o nawierzchni ulepszonej stanowiły w regionie **88,9%** ogólnej długości dróg, a w kraju **92,3%**

TRENDY:

Utrzymują się duże zróżnicowania - stan infrastruktury technicznej i społecznej jest stosunkowo wysoki na obszarach wiejskich zlokalizowanych wokół dużych miast i niski na obszarach peryferyjnych. W szczególności dotyczy to południowo-wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego.

W regionie z sieci wodociągowej na terenach wiejskich korzystało w 2016 roku 93,1% ludności, 38,4% z sieci kanalizacyjnej oraz 4,4% z sieci gazowej.

SWOT – SILNE STRONY:

Stosunkowo dobrze rozwinięta Infrastruktura techniczna, rosnący potencjał gospodarczy i organizacyjny obszarów wiejskich. Skutecznie działające samorządy gminne.

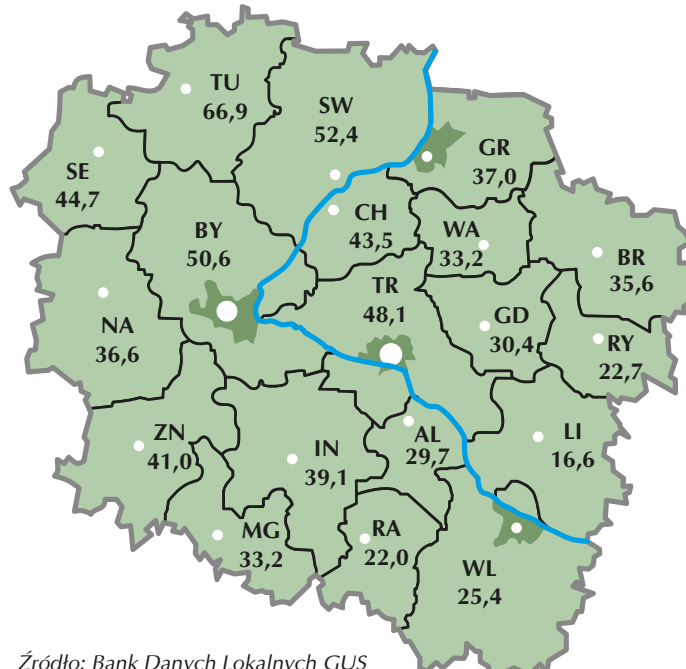
SWOT – SŁABE STRONY:

Słaba infrastruktura drogowa – drogi lokalne. Braki w zakresie komunikacji publicznej.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Wspieranie rozwoju infrastruktury technicznej na wsi służącej zarówno mieszkańcom jak i prowadzeniu efektywnej produkcji rolnej (w tym drogi lokalne), przygotowanie i realizacja programów wsparcia dla zmarginalizowanych obszarów województwa.

Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków na wsi w 2017 r. (w %)



Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

WARUNKI ŻYCIA – ELEMENTY INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ

Na podstawie danych GUS można ocenić, że województwo kujawsko-pomorskie należy do grupy kilku regionów w kraju, w których instytucjonalna opieka świadczona dla najmłodszych jest najstąbiej rozwinięta. Wraz z trzema innymi województwami region zapewnia opiekę żłobkową w przedziale do 60 dzieci na każdy tysiąc dzieci w wieku do 3 lat. Według danych statystyki publicznej w roku szkolnym 2016/2017 odsetek dzieci w wieku 6 lat uczestniczących w edukacji przedszkolnej wyniósł w województwie ogółem 76,5%, a na wsi 60,1%. W regionie funkcjonowało 1069 placówek wychowania przedszkolnego, w tym 559 na wsi. W przeważającej części były to jednak oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych, gdyż na obszarach wiejskich funkcjonowało tylko 145 przedszkoli, z których korzystało około 48% dzieci w wieku 5 i 6 lat. Poprawia się sytuacja w zakresie opieki przedszkolnej dla dzieci w szerszej grupie wiekowej tj. w wieku 3–6 lat, chociaż na obszarach wiejskich jest gorsza w porównaniu z sytuacją w miastach.



Odsetek dzieci w wieku 6 lat uczestniczących w edukacji przedszkolnej wyniósł w ogółem w regionie **76,5%**, a na wsi **60,1%**

TRENDY:

Na obszarach wiejskich, oczekiwana poprawa przyrostu naturalnego nie będzie powodować gruntownej poprawy sytuacji demograficznej. Należy wziąć pod uwagę zwiększone potrzeby w zakresie usług dla najmłodszych np. specjalistyczna opieka medyczna, żłobki, później opieka przedszkolna itd.

Miejsca w żłobkach i klubach dziecięcych są dostępne jedynie w około 11% gmin wiejskich i miejsko-wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego.

SWOT – OKAZJE:

Możliwość wsparcia z funduszy UE oraz innych funduszy krajowych i zagranicznych, w tym szczególnie służących niwelowaniu dysproporcji rozwojowych na obszarach wiejskich.

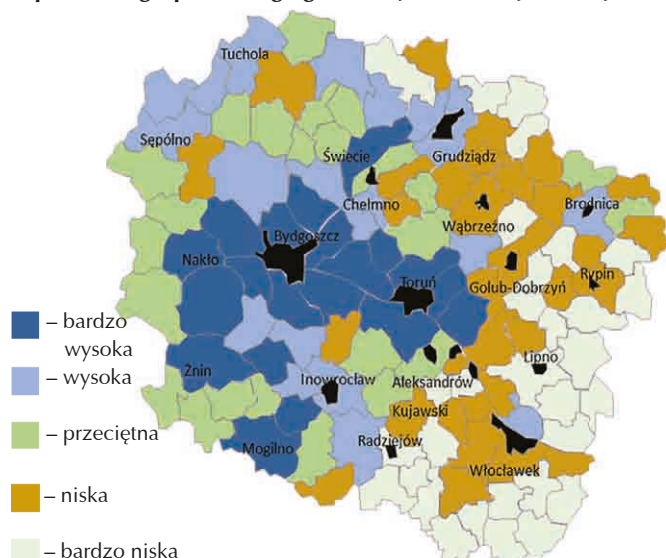
SWOT – ZAGROŻENIA:

Znaczące dysproporcje w regionie – w wielu gminach słabo rozwinięta infrastruktura społeczna – służba zdrowia, żłobki, przedszkola, szkoły, opieka nad osobami starszymi. Braki w zakresie komunikacji publicznej.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Wspieranie rozwoju usług dla ludności w tym głównie dla dzieci i osób starszych oraz poprawa dostępności komunikacyjnej.

Syntetyczna miara poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich i miejsko-wiejskich



Źródło: opracowanie KPODR na podstawie Monitoringu rozwoju obszarów wiejskich (MROW) realizowanego przez Fundację Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej i Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

ZNACZENIE ROLNICTWA W GOSPODARCE REGIONU

Malejący udział rolnictwa w tworzeniu dochodu narodowego jest potwierdzoną prawidłowością. W województwie kujawsko-pomorskim jest to udział ciągle znaczący. Zestawienie udziału rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w tworzeniu wartości dodanej brutto według podregionów w województwie, pokazuje, że rolnictwo ciągle odgrywa ważną rolę w gospodarce dużej części województwa. W strukturze gospodarki regionu rolnictwo ma nieco większy udział niż średnio w Polsce. Pod względem zatrudnienia w firmach przetwórstwa rolno-spożywczego (powyżej 9 osób) region zajmuje 6 miejsce. W przeliczeniu na pełnozatrudnionych pracuje w tym sektorze niespełna 19 tys. osób, czyli prawie 5,7% pracujących w branży w kraju.

Wartość dodana brutto według rodzaju działalności w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w latach 2010 i 2015 (%)

Lp.	Rodzaj działalności	2010		2015	
		kujawsko-pomorskie	Polska	kujawsko-pomorskie	Polska
1	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	4,2	2,9	3,4	2,4
2	Przemysł ogółem	26,2	25,2	29,8	27,2
3	Budownictwo	8,7	8,4	8,0	7,9
4	Handel, naprawa pojazdów, itd.	28,3	29,3	27,1	28,8
5	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	8,5	9,5	7,4	8,8
6	Pozostałe usługi	24,1	24,6	24,3	24,9

Zatrudnienie w podmiotach związanych z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem w regionie to **6,4%**, analogicznie w kraju **4,7%**

TRENDY:

Spada udział rolnictwa w zatrudnieniu, wartości majątku i produkcie krajowym brutto. Jednak rola rolnictwa to także bezpieczeństwo żywnościowe i dobra publiczne towarzyszące rolnictwu. Sektor rolny swoją konkurencyjność potwierdza dynamicznie rosnącym dodatnim saldem wymiany handlowej.

W strukturze gospodarki województwa rolnictwo ma nieco większy udział niż średnio w kraju; natomiast udział regionu w skupie produktów rolnych w skali kraju osiąga 9%, lokując pod tym względem region na 3. pozycji w Polsce po województwach wielkopolskim i mazowieckim.

SWOT – OKAZJE:

Eksport płodów rolnych z Polski na duży jednolity rynek zbytu UE (istniejący wysoki popyt na artykuły rolne z Polski na rynku europejskim).

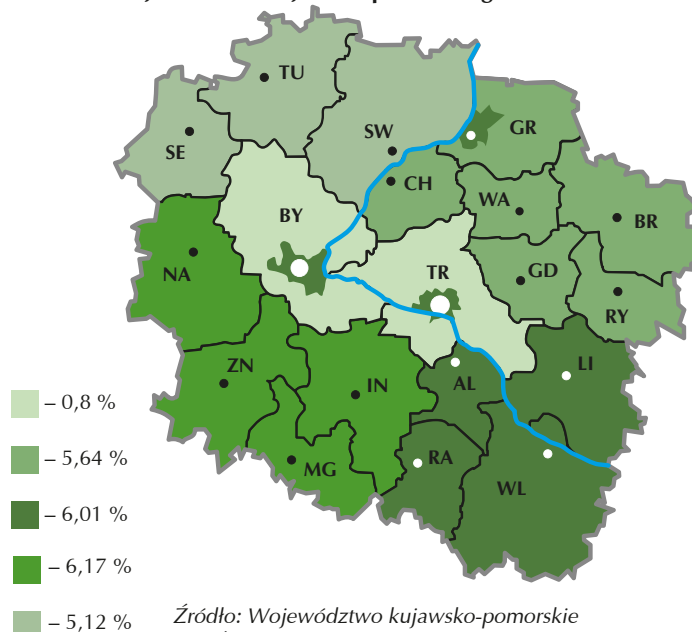
SWOT – ZAGROŻENIA:

Niekorzystne dla Polski zmiany na europejskim rynku rolnym: zmiany polityki rolnej UE; szybki rozwój produkcji rolnej w krajach o niskich kosztach produkcji; malejące ceny płodów rolnych w stosunku do nakładów.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Wsparcie techniczne umożliwia wzrost wydajności pracy, skali produkcji i oczekiwanych dochodów. Modernizacja gospodarstw rolniczych jest bardzo kapitałochłonna i wymaga silnego wsparcia funduszami zewnętrznymi.

Udział rolnictwa, leśnictwa i rybactwa w tworzeniu wartości dodanej brutto w podregionach województwa kujawsko-pomorskiego w 2015 r.



GOSPODARKA – PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

W rejestrze REGON, w 2016 roku w województwie było wpisanych 194,1 tys. podmiotów gospodarczych, co stanowiło 4,6% podmiotów zarejestrowanych w Polsce. Firmy w województwie są dużo słabsze niż średnio w kraju – mają ok. 5% udziału w liczbie podmiotów gospodarczych w kraju, ale generują tylko 3% obrotów. W grudniu 2016 roku w strukturze podmiotów dominowały firmy z pracującymi w liczbie do 9 osób. W tej grupie (liczącej 47 tysięcy) najwięcej podmiotów zostało zakwalifikowanych do sekcji handel i naprawa pojazdów. Grupę z liczbą pracujących od 10 do 49 zdominowały sekcje przetwórstwo przemysłowe i edukacja (po około 1,4 tys. podmiotów każda).

Produkt krajowy brutto w latach 2006-2015 przypadający na 1 mieszkańca województwa kujawsko-pomorskiego

Rok	PKB na 1 mieszkańca (w zł, ceny bieżące)	Polska = 100
2006	24301	87,4
2008	28926	86,4
2010	31127	83,0
2012	34095	81,3
2014	36379	81,4
2015	38190	81,6

Udział regionu w liczbie podmiotów w kraju zmniejsza się – w 2010 roku było to **4,8%**, a w roku 2016 tylko **4,6%**

TRENDY:

W województwie następują przesunięcia w proporcjach liczby firm funkcjonujących na obszarach wiejskich i w miastach. Przy wzroście ilości podmiotów gospodarczych ogółem, bardziej wzrosła ich liczba na wsi, co ma związek z procesem suburbanizacji gmin podmiejskich.

Liczba podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 tysięcy mieszkańców stanowi w regionie około 84% średniej w Polsce. W latach 2005-2016 wskaźnik ten wzrósł w województwie o niespełna 3%, podczas gdy w kraju zwiększył się o ponad 16%.

SWOT – SILNE STRONY:

Korzystne położenie w odniesieniu do infrastruktury drogowej w kraju (autostrada A1, drogi ekspresowe S5, S10) znacznej części obszarów wiejskich.

SWOT – SŁABE STRONY:

Niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców obszarów wiejskich.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Promocja i wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w branżach pozarolniczych. W związku z procesami koncentracji i specjalizacji w rolnictwie, obszary wiejskie powinny wdrażać model rozwoju wielofunkcyjnego. W tym celu należy rozwijać branże komplementarne dla rolnictwa i związane z lokalnymi zasobami.

Odniesienie wartości produkcji sprzedanej przemysłu do liczby mieszkańców (w tys. zł, w zaokrągleniu)

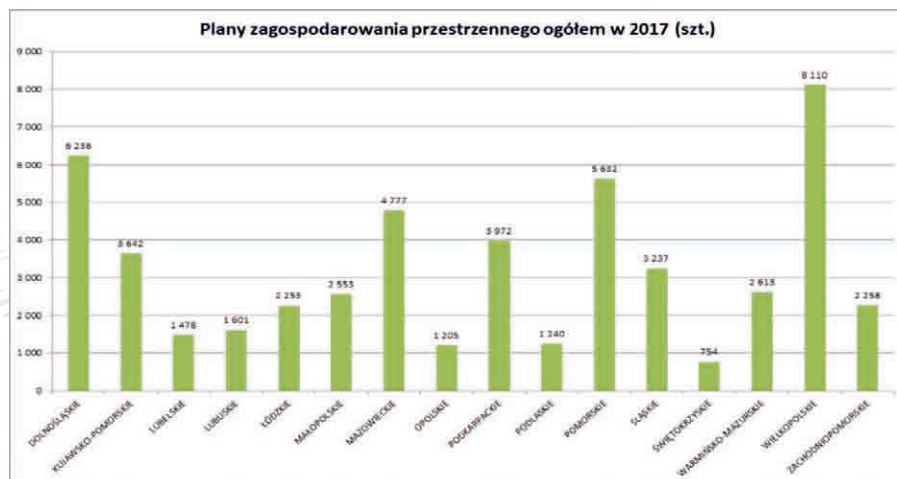


Źródło: KPODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy

ROZWÓJ PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

Rozwój obszarów wiejskich jest zależny od stanu sektora rolno-spożywczego, ale ta zależność sukcesywnie maleje. Często zgłaszanym problemem są braki w zakresie tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gmin, uwzględniających rolniczy charakter wsi i zapewniających zrównoważony rozwój obszarów wiejskich (zwłaszcza w zakresie lokalizowania zabudowy mieszkalnej i gospodarczej na obszarach wiejskich). Różnego rodzaju działania inwestycyjne na obszarach wiejskich powodują wiele napięć i zaburzają dotychczasowy model ładu przestrzennego. Niejednokrotnie skutkuje to obniżeniem estetyki wsi i negatywnie wpływa na jakość życia mieszkańców. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (MPZP) w powierzchni ogółem był w 2016 roku w województwie bardzo niski.

Udział MPZP w 2016 roku wynosił od **0,7%** w pow. mogileńskim i rypińskim do **10,9%** w pow. brodnickim



TRENDY:

Spada udział rolników wśród mieszkańców wsi. Inwestycje rolnicze i gospodarcze coraz częściej będą napotykać na zorganizowany opór mieszkańców wsi.

Tylko 5,9% powierzchni regionu była w 2015 roku objęta MPZP, podczas gdy średnio w Polsce wskaźnik wynosił około 30%. Duża część zabudowy na obszarach wiejskich powstaje na podstawie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

SWOT – SILNE STRONY:

Rosnący potencjał społeczny wsi - zasoby ludzkie i kapitał społeczny - rosnąca świadomość i wykształcenie mieszkańców wsi, wysoki poziom aktywności społecznej znacznej części mieszkańców wsi.

SWOT – SŁABE STRONY:

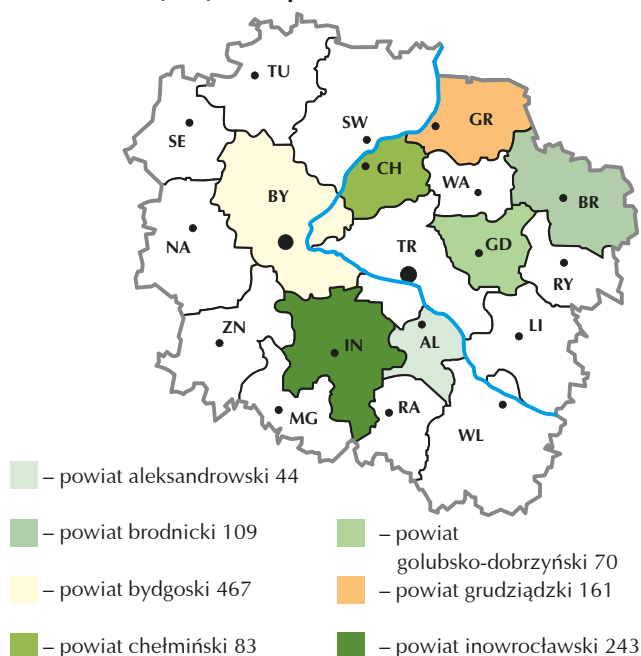
Chaos w gospodarce przestrzennej, brak podziału terenów na obszary rolne, przemysłowe, mieszkalne co ma wpływ na konflikty społeczne, wydłużanie się decyzji administracyjnych, narażanie rolników i przedsiębiorców na koszty.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Konieczne jest doprowadzenie do powszechnego uchwalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, usprawnienie procedur uzyskiwania wymaganych pozwoleń na realizację inwestycji.

Upowszechnianie starań rolników o zachowanie środowiska przyrodniczego (bioróżnorodności, czystości wód i powietrza).

Liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w woj. kujawsko-pomorskim w 2017 r. (w szt.)



Źródło: opracowanie KPODR na podstawie danych GUS-BDL

ZASOBY WODY

Stan środowiska przyrodniczego w województwie w większym stopniu niż w wielu innych rejonach kraju zależy od zasobów i jakości wód. Ze względu na niski poziom opadów atmosferycznych, duże pobory wód są największym zagrożeniem dla dostępności wody w województwie. Wysoki pobór wód podziemnych wiąże się przede wszystkim z dużym zapotrzebowaniem miast na wodę pitną. Istotny udział ma także pobór wód do celów nawadniania w rolnictwie i leśnictwie. Potrzeby przemysłu są pokrywane głównie poprzez pobór wód powierzchniowych. Jednym z istotnych zagrożeń jest działalność kopalni węgla brunatnego, ponieważ odwadnianie wyrobisk odkrywkowych tworzy coraz rozleglejszy lej depresyjny, a woda z odwadniania odkrywek zanieczyszcza rzeki, głównie Noteć.

Wielkość poboru wody w województwie kujawsko-pomorskim w 2016 roku

Źródła poboru wód	Pobór wody (hm ³)
Ogółem	268,0
Na cele produkcyjne przemysłu	96,2
- powierzchniowe	85,1
- podziemne	11,0
- z odwadniania wyrobisk	0,1
Nawodnienia w rolnictwie i leśnictwie	54,9
Eksploatacja sieci wodociągowej	116,9
- powierzchniowe	19,8
- podziemne	97,4

Pobór wody w 2016 roku na cele rolnicze i leśne to **20,5%** poboru ogółem w regionie

TRENDY:

Identyfikowany od wielu lat, ale drastycznie narastający w ostatnich latach, problem braku zasobów wody wystarczających dla potrzeb rolnictwa, w szczególności na obszarze Kujaw (wynikający m.in. z braku skutecznej retencji wodnej) jest kluczowym wyzwaniem dla regionu.

Owadnianie wyrobisk węgla brunatnego tworzy coraz rozleglejszy lej depresyjny na granicy Wielkopolski i Kujaw – dokładnie w rejonie najniższych w Polsce opadów atmosferycznych.

SWOT – SILNE STRONY:

Niewystarczające zasoby wody dla potrzeb rolnictwa, w szczególności na obszarze Kujaw, brak skutecznej retencji wodnej.

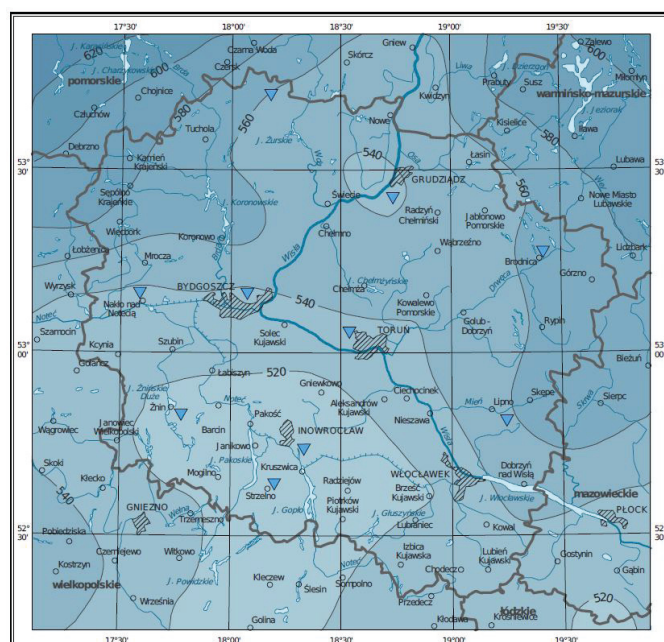
SWOT – ZAGROŻENIA:

Zmiany klimatyczne, niesprzyjające warunki i zjawiska klimatyczne (susze, przymrozki, gradobicia, klęski żywiołowe), w szczególności pogłębiające stopowanie dużych obszarów województwa (głównie Kujawy).

PROPONOWANE KIERUNKI:

Kompleksowe podejście do problemu niedoborów wody – stworzenie warunków prawnych i organizacyjnych dla racjonalnego gospodarowania istniejącymi zasobami i inwestycje w infrastrukturze gospodarki wodnej, w szczególności nakierowane na rozwój tzw. małej retencji.

Wysokość opadów atmosferycznych w ciągu roku



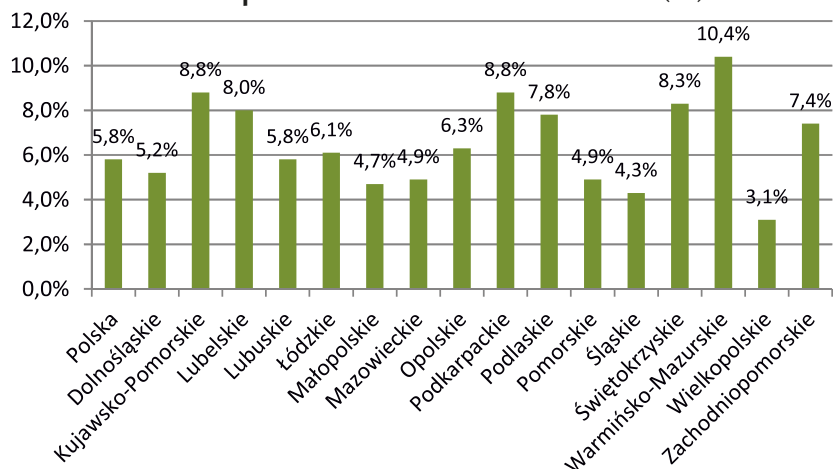
Źródło: Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej PIB
<http://atlas.kujawsko-pomorskie.pl/maps/app/map#>

BEZROBOCIE I RYNEK PRACY

Z danych przekazanych przez powiatowe urzędy pracy wynika, że w dniu 31 grudnia 2018 roku w województwie kujawsko-pomorskim zarejestrowanych pozostawało 72 731 bezrobotnych. Było to o 8812 osób (o 10,8%) mniej niż w końcu grudnia 2017 roku. Stopa bezrobocia spadła na koniec roku 2018 (rok do roku) z 10,0 % do poziomu 8,8 %. Na koniec 2018 roku liczba mieszkańców wsi zarejestrowanych w województwie jako osoby bezrobotne zmniejszyła się o prawie 3,9 tys. osób. Niemniej, ogólna liczba zarejestrowanych bezrobotnych z obszarów wiejskich przekraczała nadal 34,7 tys. osób i stanowiła niemal połowę (47,8%) wszystkich bezrobotnych w województwie. Ubytek liczby osób bez pracy wśród mieszkańców wsi był w 2018 roku nieco mniejszy niż analogiczna zmiana w poprzednich latach.

Ponad
30 % bezrobotnych
mieszkańców wsi
w regionie pozostaje
bez pracy dłużej niż
24 miesiące
(w miastach 28%)

Stopa bezrobocia w na koniec 2018 r. (%)



Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

TRENDY:

Spada liczba osób zatrudnionych bezpośrednio w gospodarstwach rolnych na rzecz pracujących w otoczeniu rolnictwa.

SWOT – SŁABE STRONY:

Znaczące dysproporcje w regionie pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich – ograniczona możliwość zatrudnienia poza sektorem rolnym.

SWOT – OKAZJE:

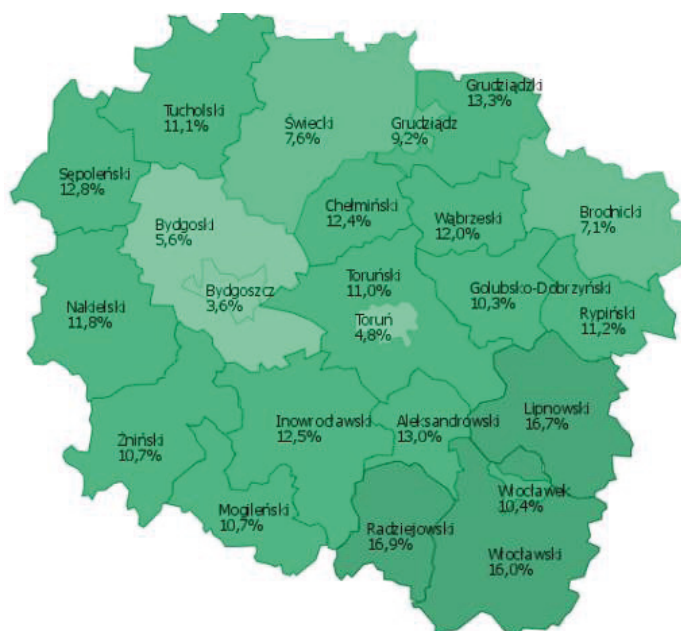
Korzystne trendy dla rozwijania działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich – rosnące zainteresowanie agroturystyką, turystyką wiejską oraz produktami ekologicznymi i regionalnymi. Szybki rozwój technologii teleinformatycznej i zwiększenie do niej dostępności.

PROPONOWANE KIERUNKI DZIAŁAŃ:

Działania dostosowawcze w sferze zasobów ludzkich, umożliwiające podejmowanie pracy przez mieszkańców wsi w dużych miastach odczuwających obecnie brak siły roboczej, poprzez edukację zawodową i rozwój komunikacji publicznej docierającej do oddalonych miejscowości na obszarach wiejskich.

Najtrudniejsza sytuacja na rynku pracy występuje w powiatach włocławskim ziemskim oraz lipnowskim i radziejowskim, w których stopa bezrobocia rejestrowanego w 2018 roku przekracza 16% (przy średniej dla regionu – 8,8%).

Stopa bezrobocia w województwie kujawsko-pomorskim w grudniu 2018 r.



Źródło: Opracowanie własne WUP Toruń na podstawie danych GUS <http://wuptorun.praca.gov.pl/skala-bezrobocia>

PRZETWÓRSTWO ROLNE

Województwo kujawsko-pomorskie jest obszarem o silnych tradycjach rolniczych i przemysłowych. Udział regionu w globalnej, końcowej i towarowej produkcji rolnictwa kraju przekracza 7%, a w wartości produkcji sprzedanej przemysłu stanowi ponad 4%. W 2016 roku wartość wytworzonych w województwie kujawsko-pomorskim artykułów spożywczych i napojów i wyrobów tytoniowych stanowiła blisko jedną czwartą wartości produkcji sprzedanej przemysłu województwa. Potencjał przetwórstwa jest obecnie znacząco niższy w porównaniu z możliwościami produkcyjnymi rolnictwa, a rolnicy i przedsiębiorcy oczekiwaliby powrotu do wcześniejszej rangi przemysłu rolno-spożywczego w regionie.

Liczba podmiotów w niektórych specjalnościach (w nawiasie procentowy udział w kraju)

Podmioty w branży:	Liczba (% w Polsce)	Podmioty w branży:	Liczba (% w Polsce)
Przetwórstwo mięsa z drobiu	12 (2,4%)	Przetwórstwo i konserwacja ziemniaków	8 (6,5%)
Produkcja wyrobów z mięsa (bez drobiu)	93 (4,5%)	Produkcja soków z owoców i warzyw	18 (4,2%)
Przetwórstwo i konserwacja ryb	41 (6,0%)	Pozostałe przetwarzanie owoców i warzyw	131 (6,8%)
Przetwórstwo mleka i wyrób serów	31 (5,8%)	Produkcja olejów i poz. tłuszczów płynnych	19 (5,1%)
Przemiał zbóż	67 (5,2%)	Produkcja pieczywa i ciastek (świeże)	491 (4,0%)
Produkcja cukru	1 (5,0%)	Produkcja przypraw	11 (3,7%)
Produkcja wyrobów cukierniczych	52 (7,1%)	Produkcja pasz	83 (8,1%)
Produkcja piwa i siodu	11 (3,6%)	Produkcja napojów bezalkoholowych	34 (3,9%)

1469 firm
z woj.
kujawsko-pomorskiego
to tylko **4,7 %**
podmiotów działających
w kraju

TRENDY:

Tendencja budowy zakładów przetwórczych w pobliżu rynków zbytu powoduje, że przemysł spożywczy w województwie nie poprawia swojego udziału w krajowej produkcji artykułów spożywczych.

SWOT – SILNE STRONY:

Stosunkowo wysoki poziom rozwoju istniejących zakładów przetwórstwa w regionie - województwo jako jeden z czołowych dostawców żywności na rynku krajowym.

SWOT – SŁABE STRONY:

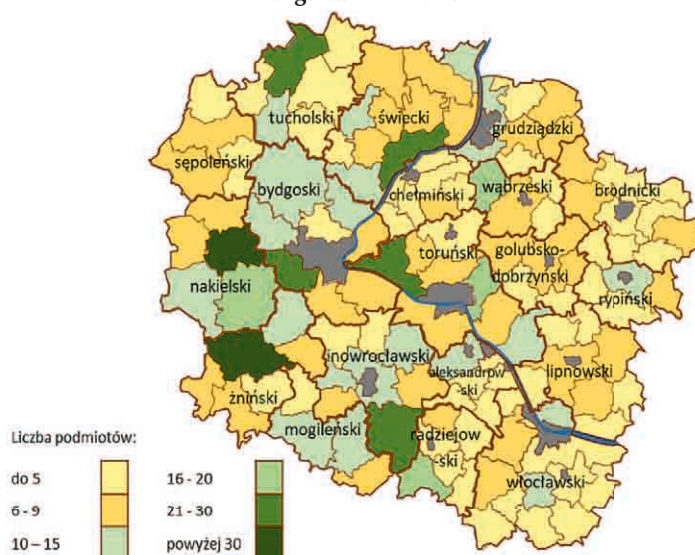
Brak wystarczającej bazy przetwórstwa dla rosnącej skali produkcji rolnej (znaczna część produkcji jest przetwarzana poza województwem).

PROPONOWANE KIERUNKI:

Rozwój zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego może być zdynamizowany poprzez wdrażanie zarówno innowacji technicznych jak i organizacyjnych (tworzenie innowacyjnych struktur takich jak klastry) nastawionych na wytwarzanie żywności odpowiadającej na współczesne trendy żywieniowe (np. żywności funkcjonalnej).

Przemysł rolno-spożywczy jest jednym z głównych kanałów sprzedaży produktów rolnych w województwie kujawsko-pomorskim. Ma on kluczowe znaczenie dla gospodarstw towarowych, dla których obrót bezpośredni z uwagi na skalę produkcji jest mniej efektywny.

Liczba podmiotów przetwórstwa rolno-spożywczego w regionie w 2016 r.

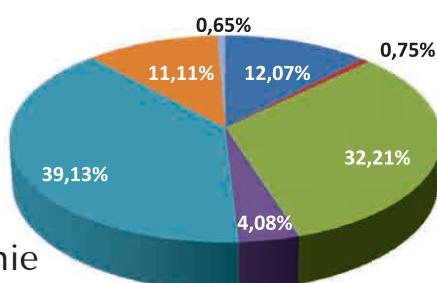


Źródło: Opracowanie KPODR na podstawie rejestru REGON Głównego Urzędu Statystycznego

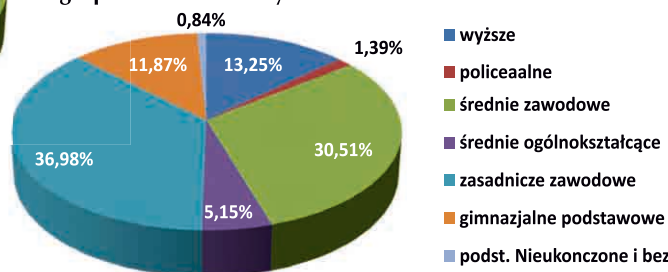
ROLNICY

Wśród osób kierujących gospodarstwami rolnymi w regionie widoczna jest przewaga rolników z wykształceniem zawodowym na poziomie zasadniczym. W województwie kujawsko-pomorskim udział tej grupy wśród kierujących gospodarstwami stanowi ponad 39%, podczas gdy w kraju jest to 37%. Podobnie, w rolnictwie regionu jest więcej absolwentów techników i liceów zawodowych, bo ponad 32% wobec 30,5% przeciętnie w kraju. Osoby z pozostałymi kategoriami wykształcenia ogólnego są liczniej reprezentowane wśród kierujących gospodarstwami rolnymi w Polsce niż w województwie. Rolnicy z wykształceniem wyższym, bez względu na jego kierunek stanowią w kraju 13,2% omawianej grupy zawodowej, a w regionie 12,1%. Osoby posiadające wykształcenie średnie ogólnokształcące to ponad 5% w kraju i nieco powyżej 4% kierujących gospodarstwami rolnymi w województwie kujawsko-pomorskim. Prawie 12% prowadzących gospodarstwa rolne w Polsce zakończyło edukację na poziomie gimnazjum bądź szkoły podstawowej. W regionie absolwenci wymienionych szkół stanowią nieco ponad 11% osób kierujących gospodarstwami.

Poziom wykształcenia ogólnego osób kierujących gospodarstwami rolnymi województwie kujawsko-pomorskim w 2016 roku



Poziom wykształcenia ogólnego osób kierujących gospodarstwami rolnymi w Polsce w 2016 roku



W 2016 r.
24%
osób kierujących gospodarstwami rodzinnymi w regionie to osoby w wieku do **40 lat**

TRENDY:

Spada liczba osób zatrudnionych bezpośrednio w gospodarstwach rolniczych na rzecz pracujących w otoczeniu rolnictwa. Spada udział rolników wśród mieszkańców wsi.

Rolnicy z wykształceniem wyższym, bez względu na jego kierunek stanowią w kraju 13,2% tej grupy zawodowej, a w regionie kujawsko-pomorskim 12,1%.

SWOT – SILNE STRONY:

Wysokie kwalifikacje rolników - zdobyte doświadczenie w pozyskiwaniu środków z funduszy unijnych. Rozwinięta sieć szkół rolniczych jako baza podnoszenia poziomu edukacji i wiedzy przyszłych rolników.

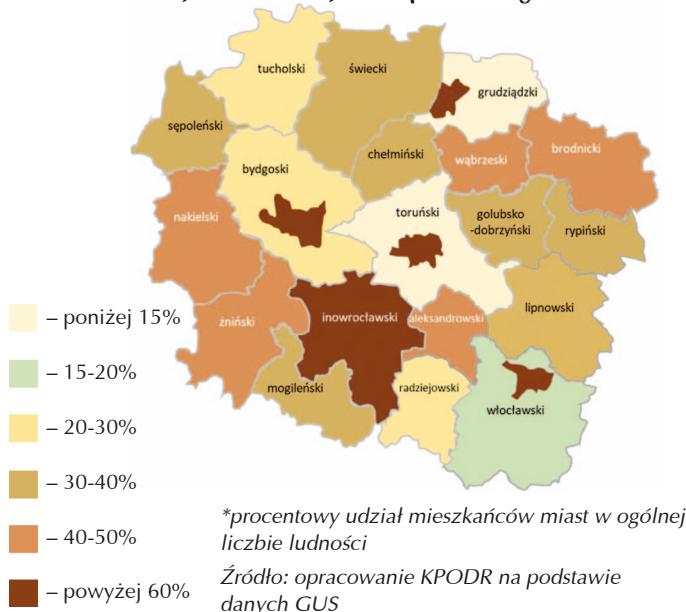
SWOT – SŁABE STRONY:

Pogarszająca się struktura wykształcenia osób kierujących gospodarstwem rolnym. Niewystarczający poziom edukacji praktycznej w szkołach rolniczych spowodowany niskiej jakości wyposażeniem sal i warsztatów do praktycznej nauki zawodu.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Konieczne jest wsparcie edukacyjne młodzieży z gospodarstw bez perspektyw rozwojowych umożliwiające podjęcie przez nich pracy w sektorach wzrostu – poza rolnictwem.

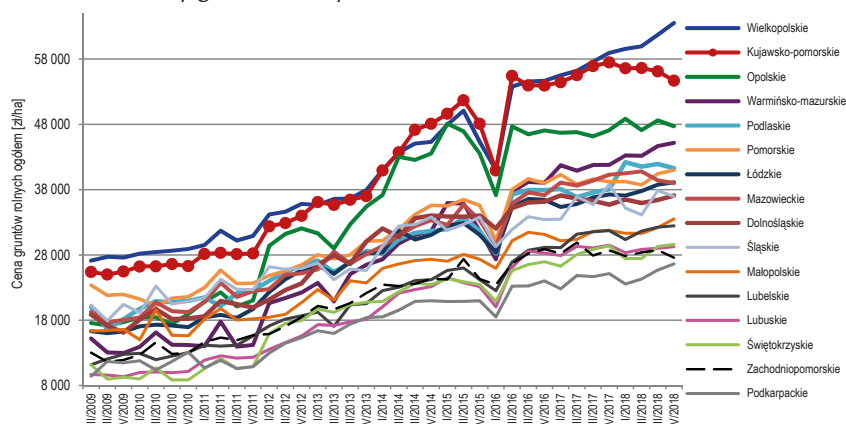
Wskaźnik urbanizacji* powiatów województwa kujawsko-pomorskiego



GŁÓWNE SPOSOBY POWIĘKSZANIA GOSPODARSTW

Dziedziczenie gospodarstw jest nadal głównym sposobem przenoszenia własności zasobów produkcyjnych gospodarstw rodzinnych i wymiany pokoleniowej w rolnictwie. Przekazywanie następcom tylko części składników gospodarstwa, ujawnia procedura wspierania następców premiami dla młodych rolników. Jest to rozwiązanie asekuracyjne dla przekazujących, ale też jedyne w przypadku rolników, którzy nie osiągnęli wieku emerytalnego, a mają dorosłych następców. Popyt na ziemię jest popytem pochodnym, uwarunkowanym spodziewanym dochodem z jej użytkowania. Wysokie ceny ziemi rolniczej w województwie kujawsko-pomorskim są rezultatem wysokiej efektywności krańcowej i wynikają z oczekiwania wysokiego przyrostu dochodu wywołanego uzupełnieniem posiadanego potencjału wytwórczego (w tym czynnika zarządzania) o zakupiony grunt. Subiektywne ceny transakcji, możliwe do zaoferowania przez gospodarstwa o najwyższym poziomie zarządzania są na ogół wyższe od ofert pozostałych gospodarstw (nawet przy założeniu jednakowej wielkości). Stąd gospodarstwa o najwyższym zarządzaniu mogą oferować najwyższą cenę za ziemię. Udział dzierżaw w areale gruntów użytkowanych przez rolników w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2004-2016 był silnie zróżnicowany w zależności od grupy obszarowej – często ponad 40% w grupie obszarowej powyżej 50 ha, podczas, gdy w grupach do 5 ha, 5–10 i 10–20 ha poniżej 10%, z lekką tendencją spadkową w badanym okresie.

Średnie ceny gruntów rolnych w okresie II kw. 2009 r. – IV kw. 2018 r.



W latach 2009-2018
w woj. kujawsko-pomorskim
ceny gruntów rolnych wzrosły
z **25 tys.**
do **56 tys. zł/ha**
i należały do najwyższych
w kraju

Źródło: Sobczyński T. 2017, Działania dostosowawcze gospodarstw rolniczych w woj. kujawsko-pomorskim na tle Polski i UE. Mat. konf. KPODR, Minikowo. Aktualizacja 2019.

TRENDY:

W województwie kujawsko-pomorskim i wielkopolskim, wobec najwyższych cen ziemi w Polsce i ograniczonych możliwości zwiększania obszaru gospodarstwa i wyposażenia pracującego w ziemię, rolnicy coraz wyraźniej poszukują wzrostu wydajności pracy i dochodów przez wzrost produktywności ziemi.

Wysokie ceny ziemi rolniczej są rezultatem wysokiej efektywności krańcowej i wynikają z oczekiwania wysokiego przyrostu dochodu wywołanego uzupełnieniem posiadanego potencjału wytwórczego (w tym czynnika zarządzania) o zakupiony grunt.

SWOT – SILNE STRONY:

Dobre i urodzajne gleby – duże zasoby gruntów rolnych, w tym gleb wysokich klas bonitacyjnych.

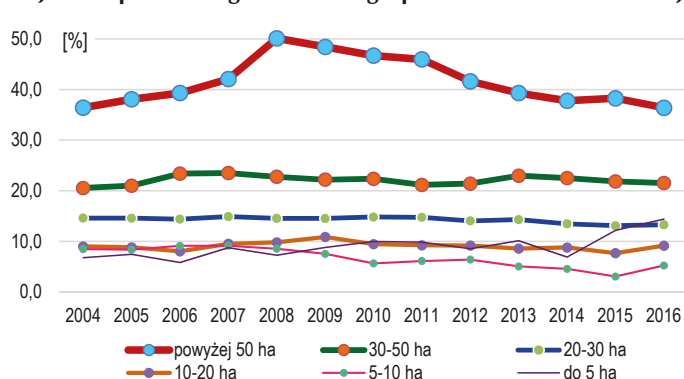
SWOT – SŁABE STRONY:

Niewystarczające zasoby wody dla potrzeb rolnictwa, w szczególności na obszarze urodzajnych Kujaw, brak skutecznej retencji wodnej.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Rozłączenie stanu posiadania i użytkowania gruntów rolnych przez usprawnienie systemu wieloletnich dzierżaw – gwarancje prawne dla właścicieli i dzierżawców.

Udział dzierżaw w użytkach rolnych gospodarstw województwa kujawsko-pomorskiego w sześciu grupach wielkości obszarowej.



Źródło: Sobczyński KPODR 2019, obliczenia na podstawie FADN SzerCzas-NRWOJ-NWAZ-SO2007-UE-NORM_20180416. Tryb dostępu: http://fadn.pl/publikacje/szeregi-czasowe/#kotwica_szerczas

LICZBA MIEJSC PRACY W GOSPODARSTWACH ROLNICZYCH

Liczba pełnoetatowych, zapewniających parytet dochodowy miejsc pracy w rolnictwie zależy od tzw. nośności technologicznej i nośności dochodowej obszarów rolniczych. W pierwszym przypadku chodzi o obszar możliwy do terminowego obrobienia przez pracującego przy dostępnych technologiach produkcji, a w drugim – o obszar pozwalający na uzyskiwanie dochodów porównywalnych z dochodami poza rolnictwem. Wielkości te zależą od kierunku produkcji (typu rolniczego gospodarstwa). Oszacowana pełnoetatowa liczba miejsc pracy w gospodarstwach rolniczych w woj. kujawsko-pomorskim wynosi około 31 tys. Minimalna wielkość gospodarstwa pozwalająca na uzyskiwanie dochodów umożliwiających wystarczające inwestowanie, stałe rośnie. Ewentualny szybki wzrost gospodarczy, rosnące płace i zapotrzebowanie na pracę poza rolnictwem będą powodować, że możliwości rozwojowe zachowają tylko coraz większe gospodarstwa, a ich liczba w województwie w najbliższych latach będzie spadać pociągając za sobą spadek liczby miejsc pracy w gospodarstwach rolniczych.

Liczba pełnoetatowych miejsc pracy w gospodarstwach rolniczych w woj. kujawsko-pomorskim wynosi około **31 tys.** i będzie maleć

Na podstawie dostępnych danych EUROSTAT i FADN oszacowano liczbę pełnoetatowych miejsc pracy w gospodarstwach rolniczych w woj. kujawsko-pomorskim na poziomie około 31 tys., w tym:

Gospodarstwa mleczne	5 000
Gospodarstwa trzodowe	2 600
Gospodarstwa polowe	6 300
Gospodarstwa mieszane	7 100
Gospodarstwa ogrodnicze	9 000
Pozostałe gospodarstwa	1 000
Razem w województwie	31 000 miejsc pracy

TRENDY:

Stale rośnie minimalna wielkość gospodarstwa rolniczego pozwalająca na uzyskiwanie dochodów umożliwiających akceptowalne opłacanie pracy własnej oraz wystarczające inwestowanie i rozwój.

Spada liczba osób zatrudnionych bezpośrednio w gospodarstwach rolniczych na rzecz pracujących w otoczeniu rolnictwa.

SWOT – SILNE STRONY:

Stosunkowo korzystna struktura agrarna gospodarstw rolniczych w województwie.

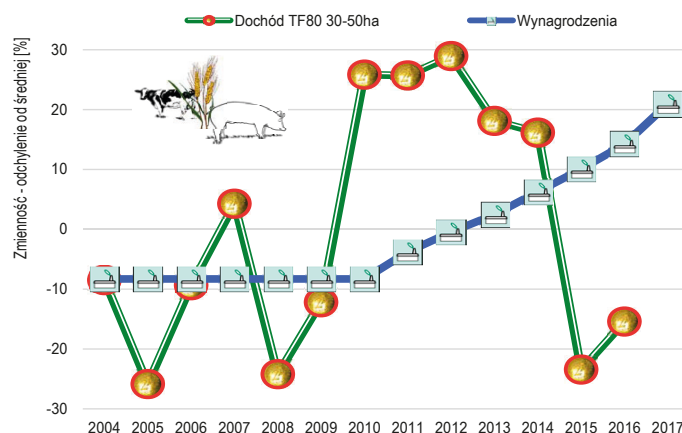
SWOT – SŁABE STRONY:

Duża zmienność i ciągle utrzymujący się dysparytet dochodów rolniczych w stosunku do wynagrodzeń. Narastające ryzyko rynkowe wynikające z globalizacji i przyrodnicze wynikające z ocieplania klimatu.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Edukacja, aby nie dochodziło do „dziedziczenia” pozostawiania w gospodarstwie rolniczym przy braku perspektyw jego rozwoju, a jednocześnie przygotowanie rosnącej liczby osób do pracy w otoczeniu rolnictwa.

Zmienność wynagrodzeń w sektorze przedsiębiorstw w Polsce i dochodu na osobę w gospodarstwach wielostronnych (TF80) z piątej klasy wielkości obszarowej (30-50 ha) w woj. kujawsko-pomorskiego w latach 2004-2017

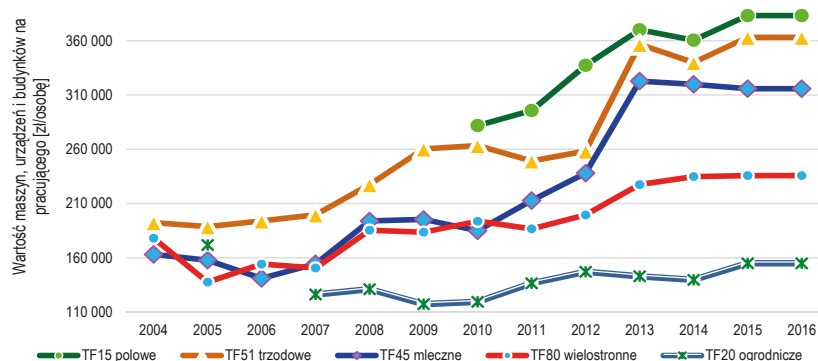


Źródło: Sobczyński T. 2018, Zmienność dochodów gospodarstw rolniczych w województwie kujawsko-pomorskim na tle Polski. Mat. konf. KPODR, Minikowo

POZIOM MECHANIZACJI I STOPIEŃ INNOWACYJNOŚCI GOSPODARSTW ROLNICZYCH

W kujawsko-pomorskim w latach 2004-2016 dynamicznie rosło techniczne uzbrojenie pracy mierzone wartością maszyn, urządzeń i budynków na osobę pracującą w gospodarstwie rolniczym, np. w gospodarstwach specjalizujących się w chowie trzody chlewnej (TF51) wzrosło z około 190 do 360 tys. zł na osobę. Nasila się proces substytucji coraz trudniej dostępnej i droższej siły roboczej środkami technicznymi, połączony ze wzrostem wielkości gospodarstw i skali produkcji, co umożliwia wzrost wydajności pracy i oczekiwanych dochodów. Rolnictwo jako sektor o relatywnie niskiej wydajności pracy będzie najdotkliwiej odczuwać rosnący deficyt siły roboczej, co może utrudniać pełne wykorzystanie innych czynników wytwórczych, w tym ziemi. Modernizacja gospodarstw rolnych jest bardzo kapitałochłonna i wymaga silnego wsparcia funduszami zewnętrznymi. W ramach PROW 2007-2013 w czołowych województwach (kujawsko-pomorskie, wielkopolskie) prawie co 9 gospodarstwo złożyło wniosek w programie, podczas, gdy w województwach najbardziej pasywnych (podkarpackie) – co 50 gospodarstwo. Aktywność inwestycyjna w ramach PROW 2007-2013 na ogół szła w parze z rozmiarem wnioskowanych inwestycji. Jednak oprócz wskaźnika liczby wniosków na 100 gospodarstw, o wskaźniku wnioskowanej kwoty na gospodarstwo, decydowała też struktura obszarowa gospodarstw, dlatego w zachodniopomorskim i lubuskim, gdzie są największe gospodarstwa, wystąpił też wysoki poziom wnioskowanych kwot w przeliczeniu na gospodarstwo.

Techniczne uzbrojenie pracy dla wybranych typów rolniczych (TF) gospodarstw w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2004-2016



W ramach PROW 2007-2013 w woj. kujawsko-pomorskim co **9** gospodarstwo powyżej 1 ha złożyło wniosek w programie, gdy przeciętnie w Polsce co **16**

Źródło: Sobczyński T. 2017, Działania dostosowawcze gospodarstw rolniczych w województwie kujawsko-pomorskim na tle Polski i Unii Europejskiej. Mat. konf. KPODR, Minikowo. Aktualizacja 2019.

TRENDY:

Nasila się proces substytucji coraz trudniej dostępnej i droższej siły roboczej środkami technicznymi, połączony ze wzrostem wielkości gospodarstw i skali produkcji.

SWOT – SILNE STRONY:

Stosunkowo korzystna struktura agrarna gospodarstw rolniczych w województwie.

SWOT – SŁABE STRONY:

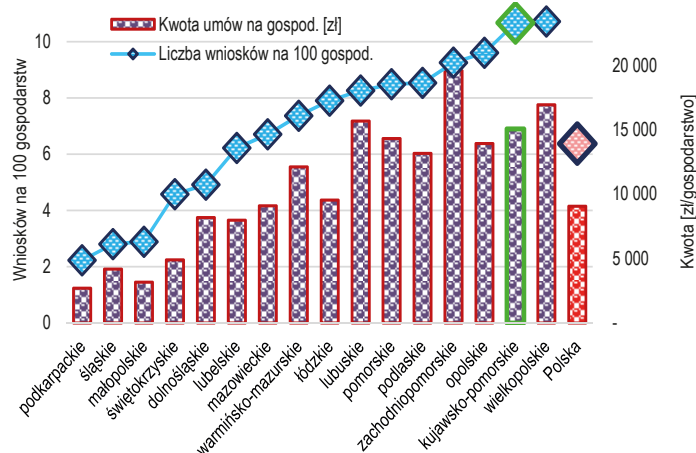
Niewystarczający rozwój sieci dróg (w szczególności brak utwardzonych dróg dojazdowych do gospodarstw wielkotowarowych).

PROPONOWANE KIERUNKI:

Investowanie wymaga przygotowania kompleksowego biznesplanu, który pozwala ocenić ryzyko i efektywność. Konieczny jest rozwój doradztwa inwestycyjnego dla rolników.

Rolnictwo jako sektor o relatywnie niskiej wydajności pracy będzie najdotkliwiej odczuwać rosnący deficyt siły roboczej, co może utrudniać pełne wykorzystanie innych czynników wytwórczych, w tym ziemi.

Wskaźnik liczby wniosków i wnioskowanej kwoty w relacji do liczby gospodarstw powyżej 1 ha w ramach PROW 2007-2013



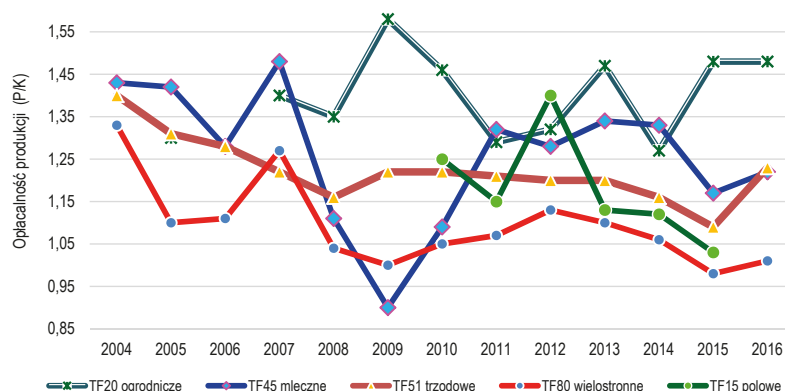
Źródło: Sobczyński T. 2019, Nasi rolnicy inwestują. Wieś Kujawsko-Pomorska nr 213, s. 35-37

OPŁACALNOŚĆ PRODUKCJI ROLNICZEJ

Najwyższą opłacalność produkcji w kujawsko-pomorskim w latach 2002-2016 osiągały gospodarstwa ogrodnicze (TF20) i polowe (TF15), a najniższą wielostronne (TF80). Te ostatnie, obok gospodarstw polowych (TF51), odnotowały też w tym okresie najsilniejszy trend spadkowy. W badanym okresie występowała też duża zmienność opłacalności, zapewne jako skutek oddziaływania warunków przyrodniczych i rynkowych. Tylko w gospodarstwach ogrodniczych (TF20) nie odnotowano spadku opłacalności. W naszym województwie, podobnie jak w gospodarstwach rolniczych krajów Unii Europejskiej, wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw rośnie dochodowość pracy rolników, ale jednocześnie maleje jednostkowa nadwyżka ekonomiczna (wskaźnik opłacalności).

W 2004 r. w woj. kujawsko-pomorskim złotówka zaangażowana w koszty produkcji generowała 1,33-1,44 zł produkcji, a w 2016 r. już tylko 1,01-1,23 zł

Opłacalność produkcji dla wybranych typów rolniczych gospodarstw (TF) w woj. kujawsko-pomorskim w latach 2004-2016



Źródło: Sobczyński T. 2017, Działania dostosowawcze gospodarstw rolniczych w województwie kujawsko-pomorskim na tle Polski i Unii Europejskiej. Mat. konf. KPODR, Minikowo. Aktualizacja 2019.

TRENDY:

W województwie kujawsko-pomorskim, podobnie jak w gospodarstwach rolniczych krajów Unii Europejskiej, wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw rośnie dochodowość pracy rolników, ale jednocześnie maleje jednostkowa nadwyżka ekonomiczna (wskaźnik opłacalności).

Spadek wskaźnika opłacalności w pobliże wartości granicznej zawęża „pole manewru” i zwiększa wymagania stawiane kierującemu gospodarstwem, co w połączeniu z rosnącym ryzykiem rynkowym spowodowanym globalizacją i ryzykiem przyrodniczym wynikającym z ocieplenia klimatu staje się wielkim wyzwaniem.

SWOT – SILNE STRONY:

Wyraźnie proinwestycyjna postawa rolników w kujawsko-pomorskim i postępująca modernizacja gospodarstw rolniczych.

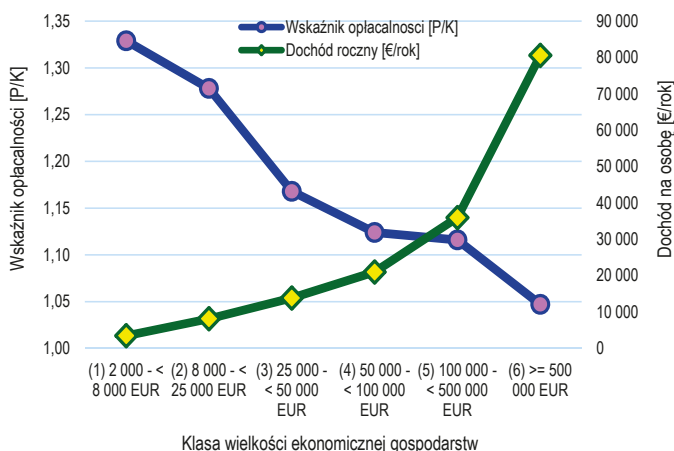
SWOT – SŁABE STRONY:

Niewystarczający poziom integracji rolników w ramach grup producenckich i marketingowych.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Wzrost wsparcia rolników doradztwem nie tylko technologicznym, lecz przede wszystkim ekonomiczno-finansowym oraz wprowadzenie powszechnego systemu ubezpieczania dochodów rolników.

Wpływ wielkości ekonomicznej na opłacalność i dochodowość produkcji rolniczej w Unii Europejskiej

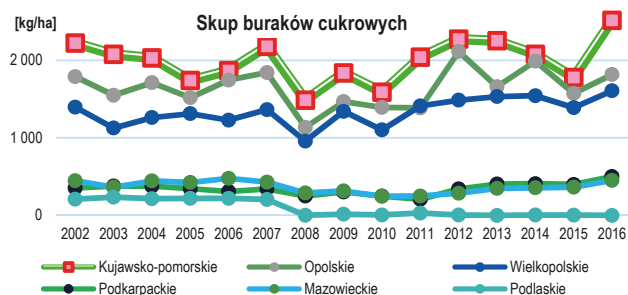
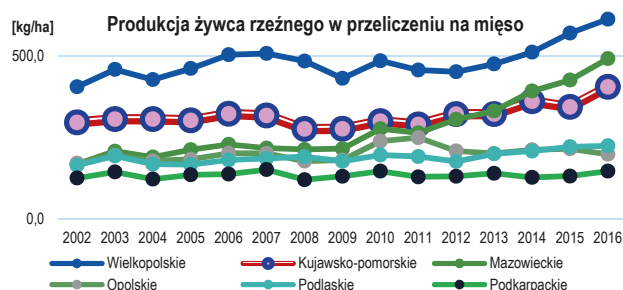
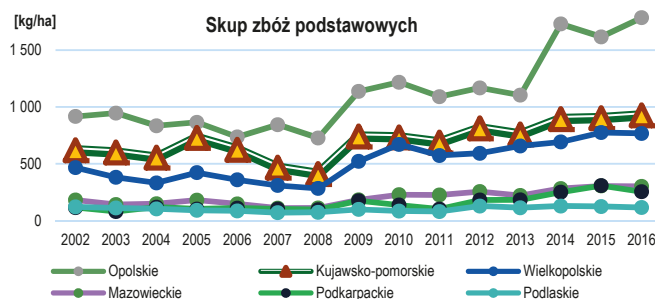
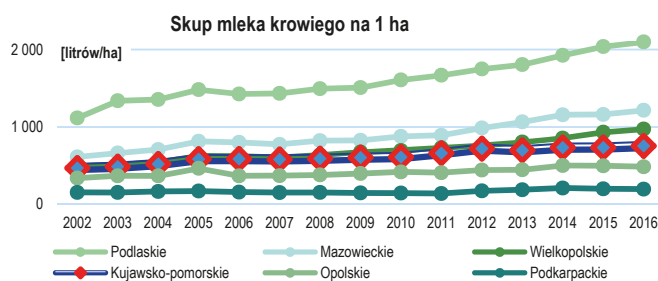


Źródło: Sobczyński T. 2016, Modernizacja gospodarstwa – nadzieje i zagrożenia. Wieś Kujawsko-Pomorska nr 182, s. 46-49

STOPIEŃ SPECJALIZACJI I TOWAROWOŚĆ PRODUKCJI

Województwo kujawsko-pomorskie wyróżnia się koncentracją ziemi w coraz większych obszarowo gospodarstwach rodzinnych. Występuje tu wysoki stopień towarowości, przy względnie wyrównanym znaczeniu produkcji roślinnej i zwierzęcej. Skup produktów rolnych z 1 ha użytków rolnych należy do najwyższych w Polsce (wyższy osiąga tylko wielkopolskie) i od akcesji do Unii Europejskiej dynamicznie rośnie, co z jednej strony może wynikać ze wzrostu intensywności produkcji i poprawy technologii, a z drugiej strony – ze wzrostu towarowości produkcji. Wyrównanie znaczenia podstawowych działów i kierunków produkcji na poziomie województwa stanowi o pewnym zrównoważeniu i odporności na zmienność warunków przyrodniczych i rynkowych. Dla przykładu, o wynikach rolnictwa województwa podlaskiego decydują przede wszystkim warunki produkcji bydła mlecznego, a województwa opolskiego – produkcji roślinnej. Ponadto, w województwie kujawsko-pomorskim równolegle rozwija się wiele kierunków produkcji. W dziale zwierzęcym podstawowe znaczenie ma towarowa produkcja mleka i żywca wieprzowego, a w roślinnym – zbóż, rzepaku i buraków cukrowych.

Skup podstawowych produktów rolnych w kujawsko-pomorskim na tle wybranych województw w latach 2002-2016



Źródło: Sobczyński T. 2017, *Postęp biologiczny się opłaca. Wieś Kujawsko-Pomorska nr 194, s. 21–26.*

TRENDY:

W województwie kujawsko-pomorskim skup produktów rolnych z 1 ha użytków rolnych dynamicznie rośnie, co z jednej strony może wynikać ze wzrostu intensywności produkcji i poprawy technologii, a z drugiej strony – ze wzrostu towarowości produkcji.

SWOT – SILNE STRONY:

Około 2/3 użytków rolnych jest w gospodarstwach o powierzchni powyżej 15 ha, w których wielkość pól uprawnych pozwala na efektywne wdrażania nowych technologii.

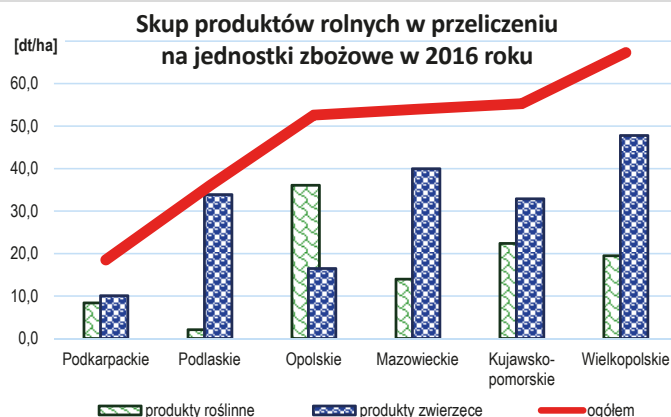
SWOT – SŁABE STRONY:

Niewystarczające zasoby wody dla potrzeb rolnictwa, w szczególności na obszarze urodzajnych Kujaw, brak skutecznej retencji wodnej.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Instytucjonalno-prawne wzmocnienie pozycji rolników producentów surowców w łańcuchu marketingowym.

Wysoka towarowość produkcji i orientacja rynkowa gospodarstw czyni je wrażliwymi na bodźce cenowe i oczekiwania względem technologii i jakości produkcji.



Źródło: Sobczyński T. 2017, *Działania dostosowawcze gospodarstw rolniczych w województwie kujawsko-pomorskim na tle Polski i Unii Europejskiej. Mat. konf. KPODR, Minikowo*

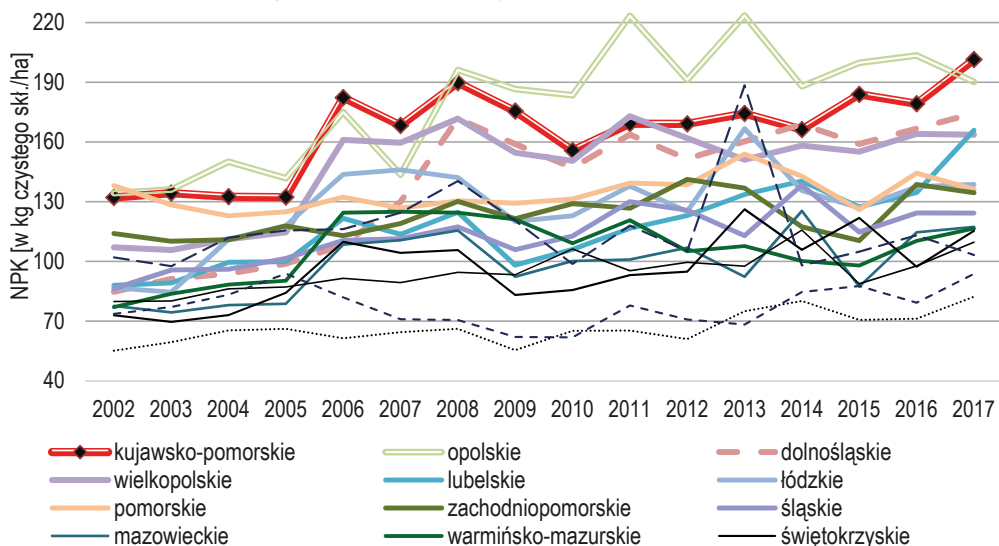
ŚRODOWISKOWY WYMIAR PRODUKCJI ROLNICZEJ

W kujawsko-pomorskim zużywa się dużo nawozów mineralnych, przy jednocześnie wysokiej obsadzie zwierząt i wynikającej z tego dużej ilości nawozów naturalnych. Zużycie nawozów mineralnych w latach 2006-2017 utrzymywało się na najwyższym poziomie w kraju, rzędu 160-190 kg NPK na ha. Obsada zwierząt gospodarskich wyrażona w przeliczeniowych sztukach dużych na 100 ha użytków rolnych w naszym województwie w 2016 r. wynosiła 56,6 i była wyższa niż średnio w Polsce, chociaż wyraźnie mniejsza niż w Wielkopolsce (82,1) i na Podlasiu (74,9). Z bilansu azotu brutto za lata 2012-2016 wynika, że nadwyżka tego składnika wynosiła w województwie kujawsko-pomorskim 71 kg na ha użytków rolnych. Średnie saldo dla Polski kształtowało się za ten okres na poziomie 47,6 kg. Zagrożenie dla środowiska, a szczególnie dla wód, jest ze strony naszego rolnictwa największe w kraju.

W latach 2012-2016 w województwie kujawsko-pomorskim dodatnie saldo azotu wynosiło **71 kg** na ha użytków rolnych, przy średniej dla Polski **47,6 kg**

Źródło: Sobczyński T. 2017, Dlaczego plony u rolników są niższe niż w doświadczeniach odmianowych. Mat. konf. KPODR, Minikowo. Aktualizacja 2019.

Zużycie nawozów mineralnych na 1 ha użytków rolnych w kujawsko-pomorskim na tle innych województw w latach 2002-2017



TRENDY:

W województwie kujawsko-pomorskim i wielkopolskim, wobec najwyższych cen ziemi w Polsce i ograniczonych możliwości zwiększania obszaru gospodarstwa i wyposażenia pracującego w ziemię, rolnicy coraz wyraźniej poszukują wzrostu wydajności pracy i dochodów przez wzrost intensywności produkcji i produktywności ziemi.

SWOT – SILNE STRONY:

Postępująca modernizacja w gospodarstwach rolnych: wdrażanie nowoczesnych rozwiązań, odnowiony park maszyn i urządzeń rolniczych, doinwestowane gospodarstwa rodzinne.

SWOT – SŁABE STRONY:

Niewystarczające zasoby wody dla potrzeb rolnictwa, w szczególności na obszarze Kujaw, brak skutecznej retencji wodnej.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Rozwiązaniem może być rozwój rolnictwa precyzyjnego oraz nowych generacji nawozów i środków ochrony roślin. Wsparciem będzie upowszechnianie elektronicznych systemów diagnozy gleby i roślin oraz stacji pogodowych.

Ścieżka wzrostu wydajności i dochodowości pracy przez intensyfikację produkcji będzie natrafiać na barierę ograniczeń środowiskowych.

Obsada świń w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego w szt. fizycznych na 100 ha zgłoszonych do płatności (JPO) w 2017 r.

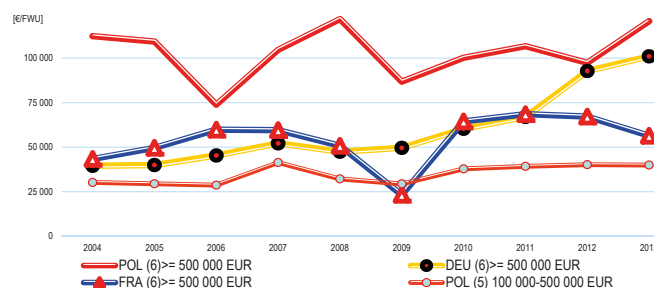
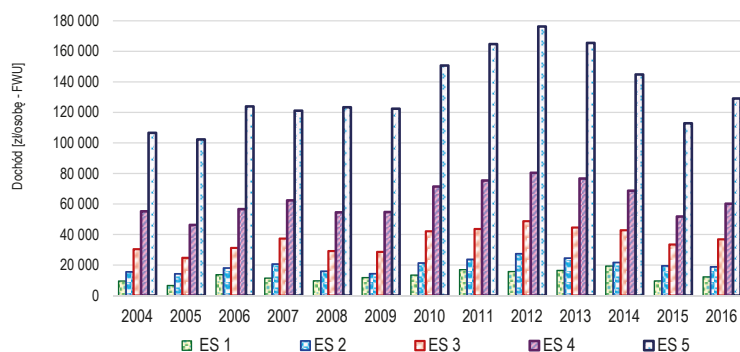


Źródło: Opracowanie - KPODR na podstawie danych udostępnionych przez Biuro Rejestracji Zwierząt, Oddziału Regionalnego ARiMR wToruniu

DOCHODOWOŚĆ PRODUKCJI ROLNICZEJ

Podobnie jak w Unii Europejskiej i Polsce, poziom dochodowości pracy rolników w kujawsko-pomorskim zależy głównie od wielkości gospodarstwa, co wskazuje, że instrumenty oddziaływania na rolników stymulują rolnictwo industrialne. Zmienność dochodowości pracy wykazywała w latach 2004-2016 bardzo duże podobieństwo niezależnie od regionu kraju, typu rolniczego gospodarstwa (kierunku produkcji), wielkości ekonomicznej bądź obszarowej (skali produkcji), czy warunków gospodarowania (LFA czy nie), a zatem, główne determinanty zmienności dochodów rolniczych leżą poza kontrolą rolnika. Istniejący w Unii Europejskiej system wsparcia stabilizuje poziom dochodów, jednak nie wyeliminował znacznej ich zmienności. Z drugiej jednak strony brak subsydiów spowodowałby jeszcze większe wahania dochodów. W okresie 2004-2016 spośród 23 krajów UE w aż 12 przypadkach dochody były przeciętnie niższe niż poziom wsparcia, a w 2 kolejnych przypadkach (Francja i Niemcy) poziom subsydiów był porównywalny z wysokością dochodów - bez WPR znaczna część rolnictwa UE byłaby niedochodowa. Duże gospodarstwa rolnicze w Polsce uzyskują dochody często wyższe od gospodarstw z krajów tzw. „starej UE”, jednak najliczniejsze są u nas gospodarstwa małe, nie pozwalające na efektywne wykorzystanie zasobów pracy, dlatego przeciętne dochody są niskie.

Dochody rolników w zależności od wielkości ekonomicznej (ES) gospodarstw rolniczych w woj. kujawsko-pomorskim w latach 2004-2016 oraz porównanie dochodów w największych klasach wielkości dla Polski (POL), Niemiec (DEU) i Francji (FRA)



Źródło: Sobczyński T. 2019, Potencjał wytwórczy gospodarstw rolniczych a ich dochody. *Więś Kujawsko-Pomorska* nr 204, s. 18-21

Źródło: Sobczyński T. 2017, Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolniczych w województwie kujawsko-pomorskim. *Mat. conf. KPODR, Minikowo. Forum Rolnicze, Tuchola 08.02.2017*

TRENDY:

W województwie kujawsko-pomorskim dochodowości pracy rolników, podobnie jak w całej UE, zależy głównie od wielkości gospodarstwa, przy czym, już samo utrzymanie poziomu dochodów wymaga wzrostu wielkości.

SWOT – SILNE STRONY:

Stosunkowo korzystna struktura agrarna i wysoki stan zaawansowania technologicznego gospodarstw rolniczych.

SWOT – SŁABE STRONY:

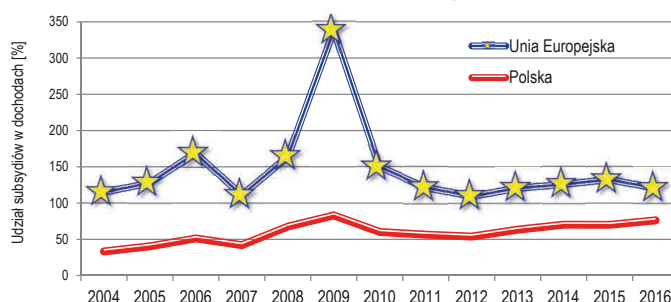
Pogarszająca się struktura wykształcenia osób kierujących gospodarstwem rolniczym i niewystarczający poziom edukacji praktycznej w szkołach rolniczych.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Utrzymanie i doskonalenie systemów retransferu nadwyżki ekonomicznej od konsumenta do rolnika oraz wprowadzenie powszechnego systemu ubezpieczenia dochodów rolników.

Poziom dochodowości pracy rolników zależy głównie od wielkości gospodarstwa, co wskazuje, że instrumenty oddziaływania na rolników stymulują rolnictwo industrialne. Zmienność dochodowości pracy wykazuje bardzo duże podobieństwo niezależnie od regionu kraju, kierunku produkcji, skali produkcji, czy warunków gospodarowania, a zatem, główne determinanty zmienności dochodów rolniczych leżą poza kontrolą rolnika.

Udział subsydiów w dochodach gospodarstw rolniczych w Polsce i w krajach Unii Europejskiej

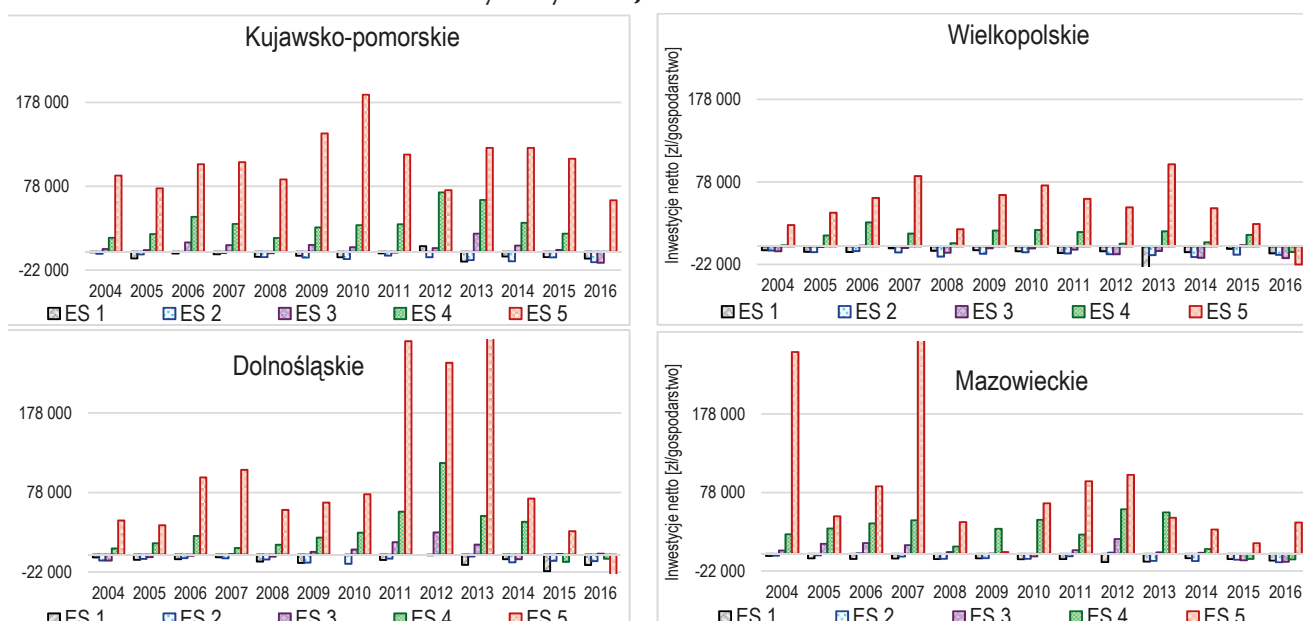


Źródło: Sobczyński T. 2019, Zmienność dochodów gospodarstw będzie narastać. *Więś Kujawsko-Pomorska* nr 212, s. 32-34

ZDOLNOŚĆ GOSPODARSTW DO INWESTYCJI I ROZWOJU

Inwestycje netto to nadwyżka inwestycji brutto nad amortyzacją. Dodatnia wartość inwestycji netto świadczy o reprodukcji rozszerzonej środków trwałych, czemu na ogół towarzyszy wdrażanie innowacji i rozwój gospodarstwa rolniczego. Ujemna wartość inwestycji netto wskazuje na zawężoną reprodukcję środków trwałych i brak możliwości rozwoju, a taka sytuacja występuje w gospodarstwach z najmniejszych klas wielkości ekonomicznej. Gospodarstwa rolnicze w woj. kujawsko-pomorskim w latach 2004-2016 charakteryzowały się względnie stabilnym i wysokim poziomem inwestycji netto, konsekwentnie i systematycznie powiększały i unowocześniały swój potencjał wytwórczy. Zdolność do inwestycji i rozwoju wykazywały gospodarstwa z czwartej (ES4) i piątej (ES5) klasy wielkości ekonomicznej oraz w niewielkim zakresie gospodarstwa z trzeciej klasy (ES3), podczas, gdy gospodarstwa z dwóch najmniejszych klas (ES1 i ES2) „przejadały” potencjał wytwórczy. Należy też zauważać wyraźnie proinwestycyjną postawę naszych rolników, objawiającą się dużą skłonnością do przeznaczania nadwyżek ekonomicznych na finansowanie rozwoju gospodarstw. Uruchamia się swoista spirala inwestycyjna – rosnące inwestycje zwiększają potencjał wytwórczy gospodarstw, co tworzy przesłanki do wzrostu dochodów i zdolności inwestycyjnych w następnych latach.

Inwestycje netto dla pięciu klas wielkości ekonomicznej (ES) gospodarstw rolniczych w kujawsko-pomorskim na tle wybranych województw w latach 2004-2016



Źródło: Sobczyński T. 2017, Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolniczych w woj. kujawsko-pomorskim. materiały konferencyjne KPODR Minikowo. Forum Rolnicze, Tuchola 8.02.2017, Aktualizacja 2019

TRENDY:

Akceleracja rozwoju – wzrost inwestycji wspieranych subsydiami poprawia wyniki ekonomiczne, co pozwala zwiększać inwestycje i uzyskiwać dalszy wzrost efektów ekonomicznych oraz dostęp do funduszy zewnętrznych.

SWOT – SILNE STRONY:

Stosunkowo korzystna struktura agrarna, wysokie kwalifikacje rolników i doświadczenie w pozyskiwaniu środków z funduszy unijnych.

SWOT – SŁABE STRONY:

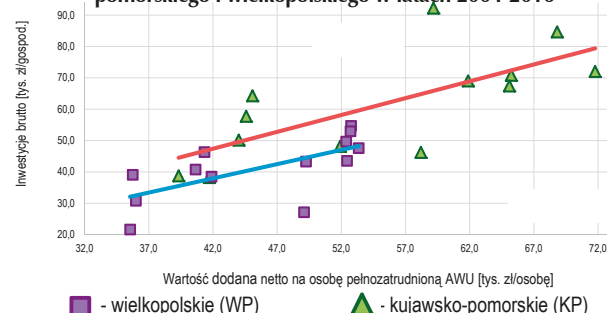
Pogarszająca się struktura wykształcenia osób kierujących gospodarstwem rolniczym.

PROPONOWANE KIERUNKI:

Wsparcia rolników doradztwem technologicznym i przede wszystkim ekonomiczno-finansowym.

Proinwestycyjną postawę naszych rolników można tłumaczyć dążeniem do tego, aby gospodarstwo stało się podstawowym miejscem pracy i zapewniało satysfakcjonujący dochód. Pomysł na bycie rolnikiem w naszym województwie ciągle jest atrakcyjny i motywuje wielu do podjęcia tego niełatwego wyzwania.

Zależność między wartością dodaną netto na osobę pełnozatrudnioną a inwestycjami brutto w gospodarstwach z województwa kujawsko-pomorskiego i wielkopolskiego w latach 2004-2016



Źródło: Sobczyński T. 2019, Nasi rolnicy inwestują. Wieś Kujawsko-Pomorska nr 213, s. 35-37

KIERUNKI DZIAŁAŃ ROZWOJOWYCH DLA WSI I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO DO ROKU 2030

ROLNICTWO

Zapobieganie niedoborom wody

w rolnictwie regionu.
Koordynacja prac różnych instytucji.

Rozwój rolnictwa 4.0

automatyzacja, sztuczna inteligencja, rolnictwo precyzyjne, systemy wspomaganie decyzji, nowe generacje nawozów i środków ochrony roślin. Upowszechnianie cyfrowych systemów diagnozy gleby i roślin oraz stacji meteo

Włączanie rolników w powiązania rynkowe

(łańcuchy produkcyjne i marketingowe). Współpraca gospodarcza rolników (klasy, spółdzielnie, nowoczesne grupy marketingowe i producenckie, stabilizacja rynków poprzez współpracę z Narodowym Holdingiem Spożywczym)

Produkcja żywności wysokiej jakości

(EKO, BIO, rasy tradycyjne, bez GMO i inne pożądane na rynku wyróżniki jakościowe.

Upowszechnianie transferu wiedzy i innowacji

w ramach powiązań rolnicy – nauka – biznes – doradztwo w tym tworzenie i szersze upowszechnianie grup operacyjnych [GO]

PRZETWÓRSTWO

Integracja pionowa w łańcuchu od pola do stołu

rolnicy – przetwórcy – HORECA (hotele, restauracje i catering), przykład współpraca regionalnych rolników, przetwórców mięsa i restauracji wokół inicjatywy Kujawsko-Pomorska Wieprzowina

Rozwój lokalnego przetwórstwa

(RHD, MLO jako odpowiedź na rosnący rynek jakościowej żywności)

Krótkie łańcuchy dostaw żywności

jak Grupa Operacyjna „Wiejska e-skrzynka” i kooperatywy spożywcze

Budowanie postaw konsumenckich

Świadomy regionalny konsument.
Budowanie lokalnych i regionalnych marek, patriotyzmu konsumenckiego. Promocja żywności wysokiej jakości z regionu

OBSZARY WIEJSKIE

Rozwój infrastruktury drogowej i transportu publicznego

zapobiegający dalszej marginalizacji obszarów peryferyjnych województwa

Rozwój inicjatyw i usług społecznych

- **Nieinstytucjonalne formy świadczenia usług społecznych** – sektor publiczny, prywatny, podmioty ekonomii społecznej. Innowacje społeczne jak np. gospodarstwa opiekuńcze
- **Rozwój usług dla ludności starszej i niesamodzielnej** (jak domy dziennego pobytu), aktywność lokalnych instytucji społecznych i kulturalnych.
- Poprawa dostępności do opieki lekarskiej, e-usługi medyczne.
- Lokalne grupy działania, tradycyjne (OSP i KGW) i nowe organizacje społeczne na wsi

Zapobieganie konfliktom przy realizacji inwestycji na wsi

wsparcie samorządów w uporządkowaniu planowania lokalizacji inwestycji z uwzględnieniem uspołecznienia oraz zapewnieniem interesów mieszkańców, rolników i przedsiębiorców

Promocja i wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w branżach pozarolniczych

wdrażanie modelu rozwoju wielofunkcyjnego wsi – należy rozwijać branże komplementarne dla rolnictwa i związane z lokalnymi zasobami

Działania horyzontalne:

Rozwój **BIOGOSPODARKI** – bezpieczeństwo żywnościowe przy zrównoważonej eksploatacji zasobów naturalnych, bioróżnorodność, gospodarka o obiegu zamkniętym, korzystanie z energii odnawialnej, adaptacja do zmian klimatu - ograniczanie przyczyn i skutków

Inteligentna Wieś Kujawsko – Pomorska (e-praca, e-medycyna, e-usługi, nowatorskie wykorzystanie lokalnych zasobów, precyzyjne rolnictwo, technologie 5G)

